

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет політичних наук
Кафедра історії

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню «магістр»
на тему:
**«ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВІ КЛАСТЕРИ США
(XIX - 1930-ТІ РР.)»**

Виконав
студент VI курсу групи 634
Галузь знань: 03 «Гуманітарні науки»
Спеціальність: 032 «Історія та археологія»
Комісаров Ілля Ігорович
Керівник: **Підберезних І. Є.**
Рецензент: **Левченко Л. Л.**

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
(повне найменування закладу вищої освіти)

Інститут, факультет, відділення політичних наук
Кафедра, циклова комісія історії
Рівень вищої освіти другий магістерський
Галузь знань: 03 «Гуманітарні науки»
Спеціальність: 032 «Історія та археологія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Завідувач кафедри історії
Ю. В. Котляр_____

«13» жовтня 2021 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТУ

Комісаров Ілля Ігорович
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи): Фінансово-промислові кластери США (XIX ст. - 1930-ті рр.);

керівник проєкту (роботи): Підберезних Інна Євгеніївна, к.і.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «13» жовтня 2021 року № 280

2. Строк подання студентом проєкту (роботи): 24.01.2022

3. Вихідні дані до проєкту (роботи): вступ, основна частина, висновок, список використаних джерел та літератури, додатки (якщо є)

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): згідно плану дипломної роботи магістра

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): не планується

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата		Підпис, дата	
		дата	завдання видав	дата	завдання прийняв
Вступ	Підберезних І.Є.	14.10.2021		14.10.2021	
Розділ 1	Підберезних І.Є.	14.10.2021		14.10.2021	
Розділ 2	Підберезних І.Є.	14.10.2021		14.10.2021	
Розділ 3	Підберезних І.Є.	14.10.2021		14.10.2021	
Висновки	Підберезних І.Є.	14.10.2021		14.10.2021	
Список використаних джерел та літератури	Підберезних І.Є.	14.10.2021		14.10.2021	

7. Дата видачі завдання: 14.10.2021

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вступ до дипломної роботи	жовтень 2021	
2.	Розділ 1. Історіографія, джерела, теоретико – методологічні основи дослідження	жовтень 2021	
3.	Розділ 2. Теоретичні засади кластерних форм організації виробництва в США	листопад 2021	
4.	Розділ 3. Процес і наслідки індустріалізації США	листопад 2021	
5.	Висновки	грудень 2021	
6.	Переддипломна практика	10–29 січня 2022	
7.	Оформлення списку використаних джерел та літератури	січень 2022	
8.	Попередній захист	24 січня 2022	
9.	Рецензія на дипломну роботу	15 лютого 2022	
10.	Захист дипломної роботи	22 лютого 2022	

Студент _____
(підпис)**Комісаров І. І.**
(прізвище та ініціали)Керівник проекту (роботи) _____
(підпис)**Підберезних І. Є.**
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА, ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	11
1.1. Стан наукової розробки проблеми	11
1.2. Аналіз джерельної бази дослідження	19
1.3. Теоретико-методологічні основи дослідження	24
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КЛАСТЕРНИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА У США	30
2.1. Кластер: теоретичний аспект	30
2.2. Кластерні моделі економічного розвитку США	41
2.3. Позитивні та негативні зміни формування промислово-фінансових кластерів в США	50
РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕС ТА НАСЛІДКИ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ США	62
3.1. Визначення терміну «індустріалізація» та основні етапи	62
3.2. Демографічна структура, урбанізація та сфера зайнятості	73
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	91
ДОДАТКИ	101

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

США – Сполучені Штати Америки

ЦБ – Центральний Банк

ФРС – Федеральна Резервна Служба

ТНК – Транснаціональна корпорація

НДДКР – Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи

МСП – Малі та середні підприємства

Кластер – об'єднання декількох однорідних елементів, яке може розглядатися як самостійна одиниця, яка має певні властивості. В контексті роботи - об'єднання підприємств за низкою признаков, передусім, географічне розташування та схожий тип діяльності.

Кластерна модель – модель економіки чи її галузі, яка використовує кластерний підхід, основою якого є базування економіки чи її галузі на економічних кластерах як центрах виробничо-інноваційної діяльності.

Монополія – підприємство, об'єднання чи господарське товариство та інше утворення, що займає панівне становище на ринку, що дає можливість суб'єктові обмежувати конкуренцію на ринку.

Траст – це договір (і система відносин за цим договором), яким людина (засновник трасту) передає майно управляючому, яким зобов'язується володіти і розпоряджатися у сфері конкретних осіб (бенефіціарів).

Індустріалізація – процес створення великого машинного виробництва в усіх галузях господарства країни і особливо в промисловості.

ВСТУП

Актуальність теми. Індустріалізація відіграла значну роль в економічному розквіті США, розвитку американського суспільства, його культури та особливого характеру, який визначив подальшу історію цієї держави. Сучасна політика уряду США намагається повернутися до часів коли США були промисловим центром всього світу та їх економічна роль залежала від продукції виробленої в країні. Всі досягнення та блага, якими користуються Сполучені Штати сьогодні, являють собою відголосок тієї промислової «машини», яку було створено власне під час індустріалізації. Індустріалізація в США через низку обумовлених факторів призвела до формування структури економічних кластерів, об'єднань підприємств за географічним і типологічним зв'язком, які до сих пір є важливою складовою американської національної – і, безумовно – світової економіки. США створили в своїй країні ідеальний «клімат» для розгортання процесів індустріалізації. Прояви підтримки таких процесів ми бачимо як серед простих працівників так і серед вищих політиків. Індустріалізація охопила усі верстви суспільства і навіть створила нові, в цей період в США зароджується класичний клас робітників та клас промисловців, які мали інтереси у сфері виробництва. Фактори які впливали на розвиток індустріалізації були використані США як «трамплін» який підніс промислове виробництво в США на істотно новий рівень.

Враховуючи стрімкий ріст показників ВВП, капіталізації промисловості та економічного успіху США, афільованих із діяльністю економічних кластерів, ми вважаємо необхідним прослідкувати в рамках історичної ретроспективи за генезою кластерної економіки США задля аналізу історико-економічного досвіду країни. В Україні поступово створюється низка проектів та ініціатив кластерного формату для створення, кооперації та консолідації об'єднань підприємств. Це може бути особливо актуально в умовах російсько-української війни, на тлі якої суттєво зріс обсяг державних замовлень приватним компаніям і налагодились промислові ланцюги приватно-

державного співробітництва в промисловій та інноваційній сферах. Отже, спостереження за історико-економічним досвідом США і впровадженням економічних кластерів у функціонуючу модель економіки Америки може бути цікавим і корисним, актуальним дослідженням для прикладного характеру та імплементації американського прикладу в рамках модернізації української економіки, формування вітчизняних промислових кластерів на основі інфраструктурного та соціально-економічного фундаменту, наявного у нас в країні.

Об'єктом дослідження є індустриальна історія США.

Предметом дослідження є економічні кластери, сформовані протягом індустриальної історії США.

Хронологічні межі дослідження: ХІХ ст. («довге ХІХ ст.» 1789–1914 рр.) – до початку Великої Депресії (1930-ті рр.). Нижня межа не може бути чітко визначена через відсутність конкретної події, яка б характеризувала початок індустриалізації країни, формації промислово-фінансових кластерів чи розбудови величезних міських агломерацій. Верхня межа – це Велика Депресія, кризовий період, який зупинив стрімкі темпи зростання економіки країни та перервав процес розвитку фінансово-промислових центрів США.

Географічні межі дослідження охоплюють територію США в сучасних адміністративно-територіальних межах упродовж заданих хронологічних рамок.

Мета дипломної роботи – з'ясувати сутність та роль економічних кластерів в ретроспективі історії США, проаналізувати передумови та хід їх формування, визначити основні особливості процесу кластеризації економіки на прикладі США.

Виходячи з мети, було сформульовано наступні **завдання**:

- з'ясувати стан наукової розробки означеної проблеми в історіографії, проаналізувати потенціал джерельної бази, охарактеризувати ступінь її репрезентативності та інформаційної достатності, окреслити методологічні основи дипломної роботи;

- проаналізувати теоретичний аспект кластеру як поняття;
- дослідити кластерні моделі економічного розвитку США;
- дати оцінку позитивним та негативним змінам формування кластерів в Сполучених Штатах;
- з'ясувати сутність терміну «індустріалізація» та дослідити основні етапи індустріалізації в США;
- виявити демографічну структуру, рівень урбанізації та сферу зайнятості в контексті проблеми кластерної економіки.

Методологічна основа дослідження обумовлена його предметом та завданнями. Праця ґрунтується на комплексі сучасних підходів, принципів та методів історичного пізнання. Сукупне їх поєднання спрямоване на всебічне й об'єктивне висвітлення явищ, подій, фактів та дозволяє повною мірою відтворити історію розвитку фінансово-промислових кластерів США, їх формацію та наслідки індустріалізації країни.

Міждисциплінарний характер роботи потребував застосування також методологічних підходів. Серед наукових підходів, які допомогли розкрити поставлену мету, використано модернізаційний, регіональний, історичний, формаційний, цивілізаційно-регіональний, суб'єктно-діяльнісний, комплексний та інтегральний (системний) підходи. Важливе значення для дослідження мають принципи наукового пізнання: історизму, об'єктивності, системності, діалектики, комплексності, багатofакторності, альтернативності.

Наукова новизна роботи полягає в систематизації та інтерпретації широкого кола досліджень та матеріалів англійською мовою, неперекладених і непопулярних у вітчизняному науковому середовищі. Тема даної роботи є досить специфічною і лише аспект її сучасної історії (від 1980-х рр. умовно кажучи) представляє широкий інтерес для істориків, бізнесменів та економістів. Втім, представлене дослідження претендує на спробу поглиблення знань і цікавості до економічної історії США в українському академічному середовищі

та розуміння можливостей імплементації іноземного історико-економічного досвіду.

Практична цінність роботи базується на систематизації, узагальненні основних знань та теоретичного матеріалу стосовно історичної ретроспективи індустріалізації та кластеризації американської економіки протягом ХІХ сторіччя та на початку ХХ ст.

Апробація результатів дослідження. Результати праці викладено в основних положеннях та висновках дипломної роботи. Результати дипломного дослідження пройшли апробацію на всеукраїнських та міжнародних конференціях:

- Комісаров І. Урбанізація в США. *«Могілянські читання – 2018»*. Всеукраїнська науково-практична конференція. *«Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти»*: тези. Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2018. С. 25–26.

- Комісаров І. Роль винахідників в індустріалізації США. *«Могілянські читання – 2019»*. Всеукраїнська науково-практична конференція. *«Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти»*: тези. Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2019. С. 30–32.

- Комісаров І. History of the formation of Great Los Angeles. *«Могілянські читання – 2020»*. Всеукраїнська науково-практична конференція. *«Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти»*: тези. Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2020. С. 29–31.

- Комісаров І. Кластерна модель М. Портера. *«Могілянські читання – 2021»*. Всеукраїнська науково-практична конференція. *«Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти»*: тези. Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2021. С. 36.

Публікації:

- Підберезних І. Є., Комісаров І. Індустріальна історія США (1800-1930 рр.). *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. Спільний українсько-румунський науковий журнал. Серія “Історичні науки” || *Current issues of Social studies and History of Medicine*. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. Series “Historical science”/ Редколегія: А. Мойсей, Ш. Пуріч. Чернівці–Сучава: БДМУ. 2021. № 2 (30). С. 24-27. URL: <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid>

Структура дипломної роботи побудована за предметно-хронологічним принципом. Робота складається з переліку умовних позначень та термінів, вступу, трьох розділів, поділених на вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА, ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки проблеми

Розглядаючи питання економічного характеру, автори досліджень нерідко звертаються до статистичних даних, архівних матеріалів та офіційних джерел державних установ. Для того, щоб проаналізувати питання формування промислово-фінансових кластерів США, нам слід приділити увагу дослідженням як вузької, так і загальної тематики. Нерідко вузько висвітлена тематика надає нам більші можливості для загального, ґрунтовного висвітлення проблеми в цілому. Також слід звернути увагу на час та місце написання тих чи інших праць, адже в даній роботі для того, щоб дотримуватись категорії об'єктивності, наведені праці як XIX ст., так і сучасні роботи авторства англомовних, радянсько-російських та вітчизняних дослідників. Так як кластерна теорія є нововведенням сучасних дослідників, нам слід розуміти, що класичні праці не часто використовують цей термін, але все одно являють собою цінне джерело інформації.

Англомовна історіографія є найбільш поширеною з даної тематики. Це зумовило автора покласти англомовні джерела в основу даної роботи. Дослідження економіки, фінансів і промислового розвитку США нерідко виливалось у великі фундаментальні праці, які б охоплювали увесь хронологічний час існування країни та увесь спектр галузей економіки в будь-якому історичному зрізі. Економічна історія США цікавила дослідників ще у період активної індустріалізації країни в XIX ст.

Серед дослідників тематики цієї доби слід відмітити діяльність засновника Щоквартального журналу з економіки (The Quarterly Journal of Economics) при Гарвардському університеті та президента Американської економічної спілки (American Economic Association) у 1893 р. – Ч. Ф. Данбара. Його праця «Закони США щодо валюти, фінансів та банківської справи, з 1789 по 1891 рік» висвітлює питання фінансового сектору економіки США та

аналізує законодавчі зміни впродовж зазначеного часу [64]. Через близькість до часу досліджуваної тематики, дана праця являє собою унікальне джерело інформації стосовно фінансової справи в кожен період історії країни, з ретельним наведенням законодавчих актів та документів.

Також слід зазначити діяльність учня Ч. Ф. Данбара, теоретика сучасної торговельної теорії, економіста – Ф. В. Таусіга. Галузь його досліджень була пов'язана з історією тарифної системи США [91]. Але серед інтересів дослідження ми можемо побачити зацікавленість у промисловій галузі. Прикладом такої роботи виступає праця «Захист молодих галузей промисловості, та як це застосовується в США. Дослідження з економічної історії» 1886 р. [90]. У п'ятому розділі своєї праці автор описує стан розвитку виробництва заліза в країні у XIX ст. та порівнює його із Англією, Швецією та Російською імперією.

Далі вже учень Ф. В. Таусіга, професор Чикагського університету та історик економічної направленості Ч. Врайт, описав функціонування економічних інституцій США. Його відома праця «Економічна історія США» (1941) представляє собою фундаментальну роботу більш ніж на тисячу сторінок, в якій він пояснює статистично та схематично історичні засади стану економічного розвитку США [98]. У четвертому розділі він пояснює перехід від експансійної системи накопичення ресурсів до розробки промислового капіталу. Ця книга не втратила своєї актуальності з часів написання і досі залишається корисним джерелом інформації для дослідників економічної історії США.

Слід зауважити також статтю політолога та дипломата Б. Макмілліна, в якій він звертається до ролі політики президента, його політичної кампанії, та економічні обов'язки [77].

Унікальними за своєю основою є праці Б. Е. Ладлоу – професора економіки Іллінойського університету, президента Американської економічної асоціації (American Economic Association) в 1931 р. Його праці спираються на картографічну демонстрацію нерівномірного, регіонального промислового

розвитку в США. Унікальність цього підходу полягає в тому, що автор фактично описує кластери – центри промислової кучності 1908 р. У розширеному виданні «Економічної історії Сполучених Штатів» (1922) автором описано основні галузі економіки країни в 1860–1900 рр. [57]. Також важливою була професорська діяльність ученого. Так, у 1901 р. Б. Ладлоу було видано бібліографічну збірку для курсу лекцій з економічної історії США, яка активно використовується і сьогодні у навчанні студентів [58].

Наступний автор має неоднозначну репутацію через присутність явної заангажованості, яка була пов'язана із прихильністю до марксистської ідеології. Е. Бімба – литовський мігрант, журналіст та радикальний політичний діяч. Декілька разів він був у центрі політичних скандалів, пов'язаними із судовими процесами навколо нього. Але тим не менш Е. Бімба цікавий нам перш за все як автор праці «Історія Американського робочого класу» (1925). Ця робота детально описує економічне положення мігрантів, роль рабів в економічній історії США та закріплює все це статистичними даними в кожному із економічних секторів економіки країни [56].

Проаналізована книга Д. Р. Тейлора «Транспортна революція 1815–1860 рр. (Економічна історія США, том IV)» (1951) висвітлює економічні питання, пов'язані з логістикою, та ролі залізниці в розбудові великої промислової держави [93]. Нам корисно буде дізнатися про роль даного виду транспорту в міжрегіональних зв'язках США, та про те, як швидко та ефективно розроблялась розгалужена мережа залізниці. Крім цієї праці, автор видав книгу «США: графічна історія» (1937), в якій він використав статистичні дані та графічні позначення, які демонструють історичний шлях США [92]. У цій праці нас цікавить другий розділ, який називається «Тріумф капіталізму», де розглядаються суто економічні питання.

Серед сучасних досліджень слід відзначити такі праці американських авторів.

Праця Д. Хауншелла «Від американської системи до масового виробництва, 1800–1932: Розвиток технологій виробництва у США» (1985)

була удостоєна премії Декстера від Товариства історії техніки в 1987 р. Автор розробив своє історичне бачення запоруки економічного піднесення США у наведених хронологічних межах, та підтверджує свої слова, демонструючи впровадження нових промислових технологій у виробничий процес [70].

Окремо слід зазначити працю Р. Сівої «Економічна історія США з 1607 р. по теперішній час» (2007), в якій автор розділив історію економічної структури США на окремі елементи. Хронологічно праця охоплює історію США від колоніальної доби до сучасності [86].

Вагомий внесок у розробку сучасних концепцій економічної історії США вніс академік М. Лінд. Серед його праць яскраво виділяється «Земля обітована: Економічна історія Сполучених Штатів» (2012). Праця є відомою у світі не тільки в дослідницькому середовищі, але й серед звичайних читачів. У ній автор описує історичне підґрунтя промислових центрів країни та поділяє історію США на окремі «республіки», які виступають мірилом хронології в даній праці [73].

У ролі економічного підйому США у XIX ст. слід відзначити діяльність промисловців. Усі відомі персоналії зазнали як романтизації, так і демонізації з боку сучасників. Для того, щоб дізнатися достовірну інформацію про економічну діяльність цих осіб нам слід звернутися до біографічно-історичних праць дослідників. Праці, що висвітлюють становлення «промислово-фінансових імперій» являють собою яскраве джерело описання життя тогочасних промисловців. Прикладом такої біографічно-історичної праці є робота А. Мартіна «Джеймс Хілл та відкриття Північного Заходу» (1976) [55]. У книзі автор розповідає про життєвий шлях канадсько-американського інженера та промисловця Джеймса Хілла, який займався активною розбудовою залізниць та встиг побудувати власну «імперію». Ця праця написана професійним істориком економіки А. Мартіном, який отримав премію імені Алана Невінса з американської економічної історії, що була присуджена Економічною Історичною Асоціацією (Economic History Association).

Наступна проаналізована нами праця розкриває деякі елементи життя одного з найвідоміших промисловців США – Ендрю Карнегі. Г. Лівсей – відомий дослідник історії становлення великих бізнес-корпорацій – описав становлення промислової «імперії» Ендрю Карнегі. Праця «Ендрю Карнегі та підйом великого бізнесу» охоплює біографію видатного промисловця-філантропа та допомагає нам ознайомитися із бурхливим часом періоду індустріалізації США [74].

Також слід зазначити коротку біографічну працю К. Е. Грінман «Джон Д. Рокфеллер, будівельник імперії» (1989), в якій автор розповідає про життєвий шлях найбагатшої людини свого часу, чий статок вимірювався у відсотках ВВП усієї економіки Сполучених Штатів Америки [63]. Діяльність Рокфеллера у промисловій галузі є яскравим прикладом розбудови індустріального сектору США.

Окремо в історіографії проблеми слід виділити наукові статті загального характеру, автори яких допомагають нам зрозуміти логіку кластерної теорії, наводять статистичні дані за певною тематикою, описують як історичний, так і сучасний стан проблеми. До таких статей, зокрема, належить робота Олександра Дж. Філда «Технічні зміни та економічне зростання США: міжвоєнний період і 1990-ті» (2004). Ця стаття цінна тим, що вона демонструє методи розрахунку ВВП та ефективності праці, що і демонструється в табличній формі (нас цікавлять 1889–1929 рр.) [66].

Наступна стаття хоча й не базується ні на якому історичному підґрунті, але є корисною у розумінні питань, пов'язаних із поняттями економічних центрів, агломерацій та кластерів. Стаття авторства Ж. Дюрантона та В. Р. Керра «Логіка агломерації» (2015), виходячи зі своєї назви, відповідає на питання «що таке агломерація?» та демонструє на прикладах логічні закономірності в їхній структурі [65].

Для того, щоб у повній мірі розуміти зацікавленість дослідників в Американських кластерах, ми наводимо список доповідей та статей, представлених на симпозіумі Національної Академії Наук (США) у 2011 р. під

назвою «Зростання інноваційних кластерів для американського процвітання» [79].

Радянсько-російська історіографія з даної тематики представлена кількома працями, адже питання промислово-фінансових кластерів США не було широко досліджуваним. Але питання економіки США цікавило окремих російських авторів ще з початку ХХ ст. Прикладом такої ранньої праці є книга російського фінансиста та професора-економіста І. Х. Озерова «Чому учит нас Америка?» (1908). [41]. У цій праці І. Озеров намагався пропагувати американський підхід ведення промислово-фінансової політики для Російської імперії. У роботі він ґрунтовно пояснив, як США прийшли до такого суспільного багатства через індустріальне піднесення країни, розглянув історію цієї країни в економічному контексті. Узагалі, І. Озеров всіляко намагався зблизити економічні відносини двох країн і навіть став ініціатором створення Американсько-російської торгівельної палати [42].

У радянську добу праці, які стосувались питань економіки, особливо капіталістичних країн, ґрунтувались виключно на марксистсько-ленінській ідеології. Рухаючись у парадигмі соціалізму та комунізму автори розглядали США як приклад капіталістичного середовища з негативним відтінком. Але й серед ранніх радянських дослідників ми можемо згадати авторів, які зробили свій внесок у бачення історії економіки США. Прикладом є М. Д. Кондратьєв – відомий радянський економіст, який більше відомий у світовій економічній науці як засновник теорії великих циклів економічної кон'юнктури (Цикли Кондратьєва). Але нам він цікавий перш за все тим, що в 1938 р. (після того, як він був репресований, публікувався без імені) в «Енциклопедичному словнику російського бібліографічного інституту «Гарант»» була опублікована його стаття «Индустриализация С.Ш.А.», в якій [49, с. 188] М. Кондратьєв продемонстрував правоту своєї теорії на прикладі США, пояснив вплив промислового перевороту на економіку та роль промисловості в розвитку національного добробуту США.

Також серед радянської літератури слід виділити навчальні посібники з курсу економічних спеціальностей у вищих навчальних закладах СРСР в 1970-х рр. Одним з таких посібників є В. Джинчарадзе «Экономическая история США» (1973). У посібнику автор розповів про головні напрямки розвитку економіки США, а також приділив увагу критиці буржуазних теорій сучасного йому економічного розвитку США [34].

Також в дослідженні ми звернули увагу на працю А. А. Фурсенко «Нефтяные войны (конец XIX - начало XX в.)» (1985) [45].

У 1997 р. О. Ю. Саломатін захистив докторську дисертацію на тему: «Формирование индустриального общества в США, последняя треть XIX века». Ця змістовна праця розповідає про соціально-економічні аспекти США в останній третині XIX ст. [100]. Серед статей вченого слід виділити роботу «Рождение индустриальной экономики в США», яка була опублікована в журналі «Вопросы истории» у 1998 р. У статті йде мова про індустріальне піднесення країни в період після Громадянської війни в США, також автор пояснює становище суспільного ладу у цю добу. Аналізуючи історичну літературу вже згаданих вище авторів (зокрема, І. Озерова), автор приходить до висновків, що слабке втручання держави в економіку позитивно вплинуло на впровадження промисловості у виробничий процес [48].

Серед сучасних праць російських дослідників слід згадати роботу «Государственная политика США в эпоху индустриализации конца XIX в. (по материалам журнала «Североамериканское Обозрение»)» (2010) К. Наквакіної. Стаття присвячена основним питанням державної політики США кінця XIX ст.: тарифного законодавства, грошової проблеми, монополіям. У статті розкриваються думки політиків, бізнесменів і громадських діячів, які були опубліковані на сторінках «Північноамериканського Огляду» – найвпливовішого журналу того часу [39].

Також слід виокремити працю «Индустриальные кластеры США» (2007), написану у співавторстві Н. Волковою (Росія) та Т. Сахно (Україна). У статті пояснюється виникнення та розробка кластерної теорії, приклади кластерів у

країнах світу, та порівняння підходів до їх характеристик у США та деяких пострадянських країнах [31].

Стан вітчизняної історіографії з даної тематики знаходиться на малодослідженому рівні. Серед окремих робіт слід виділити статті та публікації вузької направленості, які є дотичні до нашої тематики. Зокрема, слід зазначити статтю О. Шнипко «Економічна влада США: Історія та сучасність» (2011), в якій автором розглянуто сутність економічної влади, історичні аспекти її формування у США [54]. Деталізовано технологічні інновації, за допомогою яких Сполучені Штати Америки прагнуть зберегти світове економічне лідерство у XXI ст. У статті наводяться також статистичні дані за різні роки, які допомагають нам побачити прогресію економічних потужностей країни.

Цінною для дослідження є стаття з розвитку американської нафтової промисловості, написана у співавторстві Г. Гайком та В. Білецьким «Розвиток нафтопромисловості в США (ч. I)» (2018). (Development of the oil in the US (part I)). Порівняльний аналіз становлення нафтової індустрії в США і нафтової промисловості Карпат показує, що незважаючи на відсутність сталих традицій розробки і здавна відомих родовищ з кустарним колодязним видобутком, американські нафтові «старателі» та особливо нафтопереробна галузь забезпечили швидкий, випереджаючий напівфеодальну Австрійську імперію розвиток промисловості [32].

У статті Є. Павлиш та С. Поклонського «Кластери та кластерна політика в Україні» (Clusters and Cluster Policy in Ukraine) (2013) автори порівняли положення кластерної теорії в Україні та США, а також розглянули сучасну концепцію кластерів М. Портера, її критику деякими дослідниками та науковцями. Особливу увагу було приділено процесам кластеризації в Україні [81].

Доволі змістовною аналітичною працею, що допомагає нам зрозуміти історичну закономірність, яка присутня в економічному становленні США як наддержави, є стаття директора Центру економічної демократії Р. Склярова «Як стати першою економікою світу: рецепт успіху від США». Стаття була

опублікована у газеті День (2018). У статті представлені статистичні дані та графіки, які підкріплюють та доповнюють слова автора, а також допомагають зрозуміти тенденції змін динаміки митних ставок у США [51].

Отже, аналіз англомовної, радянсько-російської та вітчизняної літератури демонструє кількісну перевагу американських дослідників у дослідженні питань економіки, промисловості, підприємницької діяльності та історії кластерів США, що не є дивним. Але, на жаль, ми не маємо єдиної змістовної наукової роботи, яка б ставила за мету дослідити історію промислово-фінансових кластерів США, що робить тему даної праці унікальною в дослідницькому середовищі. Українським авторам рідко використовують поняття «кластер» та «історія» в єдиному контексті, але ознайомившись із науковими концепціями та дослідивши історичні праці, ми можемо дати відповіді на поставлені питання.

1.2. Аналіз джерельної бази дослідження

Джерельна база із зазначеної тематики за своєю основою переважно базується на статистичних даних певних бюро та комісій США, які ставлять за мету збір статистичних даних та підзвітність державним організаціям з питань фінансів, промисловості тощо. Схожими джерелами виступають також соціологічні дослідження різних років, які розкривають такі питання, як демографія, зайнятість населення та його економічно-соціальне положення. Крім цих джерел існують також і певні законодавчі акти та судові рішення, які в тій чи іншій сфері стосуються питань, пов'язаних із тематикою даної праці. Також нам слід зазначити джерельну базу, яка розміщена в періодичних виданнях згідно з хронологічними рамками цієї роботи.

Для аналізу джерельної бази ми розділимо її умовно на наступні категорії, згідно з походженням джерел:

- документальні джерела (законодавчі акти);
- статистичні матеріали;

- соціологічні дослідження;
- матеріали періодики.

Джерела законодавчих актів несуть важливу функцію у розумінні середовища американського суспільства, яке мало значні економічні свободи та гарантії, закладені ще конституцією США. Конституція Сполучених Штатів – це перший та основний закон регуляції основ суспільного життя, економічні питання не є виключенням. Так, наприклад, стаття 1, розділ 8 зазначає, що «конгрес має повноваження встановлювати та збирати податки, мита, та акцизи»; і надала конгресу повноваження «регулювати торгівлю з іноземними державами та між штатами» [5].

Крім законодавчих актів, нам слід згадати також рішення Верховного суду США (Supreme Court of the United States). Зокрема, рішення від 2 лютого 1819 р. (Dartmouth College v. Woodward) свідчило про врегулювання порядку встановлення корпоративного контролю, що призвело до зростання американських ділових корпорацій та американської системи вільного підприємництва [6].

Також варто зауважити про акти, які стосувались податків на прибуток (income tax). У США ці акти були введені для наповнення федерального бюджету під час Громадянської війни, але так само вони існували у незмінній формі і в період післявоєнної реставрації. Першим таким актом був «The Revenue Act of 1861» («Закон про доходи 1861 р.»), який передбачав стягування податків у розмірі 3 % від усіх доходів понад 800 дол. [2]. Наступного 1862 р. Конгресом США було запроваджено зміни до цього акту, у результаті яких закон стягував 3 % податок на доходи понад 600 дол., та зростав до 5 % для доходів понад 10 тис. дол. [3].

Слід зазначити, що корисним у нашому дослідженні можуть бути не лише закони, а й поправки до них. Так, нам слід згадати одну з основних економічних поправок до конституції США – Шістнадцяту поправку (Sixteenth Amendment to the United States Constitution), яка була прийнята необхідною кількістю штатів у 1913 р., після чого була ратифікована на федеральному рівні.

Дана поправка передбачала розширення порядку процедури збору податків на прибуток для наповнення федерального бюджету США [4].

Серед документальних джерел слід зазначити виступ Генрі Клея у Сенаті США 2, 3 та 6 лютого 1832 р. «На захист Американської системи». У промові висвітлено основні напрямки американської політики у питаннях тарифів, банківської системи та субсидій [1]. Записи виступів Генрі Клея представлені у збірці документованих промов Сенату Роберта Берда «Сенат, 1789–1989: класичні промови, 1830–1993».

Наступна категорія джерел – статистичні матеріали – є основою будь-яких економічних досліджень. Описова статистика питань промисловості, фінансів та демографії США є добре задокументованою, а їхня динаміка, накладена на вказані хронологічні рамки дослідження, допомагає нам зрозуміти хід історичних процесів у США в цей період.

Основним національним органом статистики в США є Бюро перепису населення США (United States Census Bureau) [7]. Незважаючи на його назву, крім питань, пов'язаних із переписом населення, бюро займається питаннями збору та обробки статистичних даних країни, до яких входить і статистика економічного характеру.

Ранніми прикладами статистичних збірок США є «Статистичний збірник Сполучених Штатів», який публікується з 1879 р. На сьогодні останній збірник вийшов у 2012 р. За весь період існування цієї серії, відповідальність за публікації переходили від одного департаменту до іншого, але з 1938 р. збірка публікується Бюро перепису населення США [16].

У контексті нашого дослідження цінним є збірник статистичних даних, який вийшов двома частинами у 1975 р. та був приурочений до 200-річчя країни. Збірник «Двохсотрічне видання: Історична статистика Сполучених Штатів. Від колоніальних часів до 1970 року» (у двох частинах) описує надзвичайно широкий список тем, які стосувались статистичних показників країни в наведені хронологічні рамки [14]. Дана збірка цікавить нас своїми розділами А (населення), Р (мануфактура) та Х (фінансові ринки та інституції).

Доповнивши та розширивши статистичні матеріали наведеної вище роботи, Кембриджським університетом була видана проектна праця – збірник статистичних матеріалів від колоніальної доби до 2000 р. під назвою «Історична статистика Сполучених Штатів: Тисячолітнє видання», яке містить понад 37 тис. рядків статистичних даних з понад 1 тис. джерел. Основні розділи інформації поділені на тематичні рубрики: історію, економіку, фінанси, демографію та торгівлю [15].

Цінним для дослідження зазначеної проблеми є перший перепис населення, проведений у США в 1790 р., дані якого опубліковані та скомпільовані Бюро перепису населення США. Тут слід звернути увагу на населення найбільших міст країни у цю добу та загальну кількість населення [17].

Окремо слід виділити «Каталог публікацій перепису США, 1790–1945 рр.», складений Г. Дж. Дубестером у 1950 р. [12]. Каталог містить список публікацій, які гуртувались на описі статистичних даних Бюро перепису населення США у наведений період.

Варто також згадати і про дослідження статистичних публікацій, зроблене М. Фішбейном у 1973 р. «Переписи виробництва 1810–1890 рр.». У цьому дослідженні наведений аналіз статистики мануфактури та промисловості США за різні роки та різними статистичними органами [13].

До праць цієї групи також належить дослідження, опубліковане у 2004 р. Дж. Девісом у Щоквартальному економічному журналі під назвою «Річний показник промислового виробництва у 1790–1915 рр.». Статистика, опрацьована в цій роботі, демонструє тенденції промислового виробництва деяких товарів у США (пальне, потяги, текстиль, метали) та вплив їх на зміну в показниках ВВП країни [11].

Окремою групою джерельної бази роботи виділено соціологічні дослідження. Серед них виділяються певні дослідницькі проекти, які займаються розробкою, описом та дослідженнями кластерів США. Але, на жаль, ці проекти ставлять за мету дослідити сучасний стан питань, тому вони

не часто звертаються до історичних досліджень, але вони допомагають нам у всебічному розумінні проблем кластерних досліджень. Прикладом таких проектів є «Кластерне картографування США», яке було засновано піонером економічних досліджень у сфері кластерів М. Портером за підтримки Міністерства торгівлі США, адміністрації економічного розвитку у 2014 р. [8].

Соціологічні дослідження проводить також Національне бюро економічних досліджень, яке було засновано у 1920 р. Його мета, аналіз та оцінка економічних показників у країні, розробка соціологічних проектів, серед яких розвиток міської економіки, фінанси та індустріальна організація [9].

Серед соціологічних досліджень слід згадати й роботу Дж. Лівінгстона «Соціальний аналіз економічної історії та теорії: роздуми про розвиток американців наприкінці ХІХ ст.» (1987) [75]. У дослідженні автор проаналізував стан суспільного життя в США наприкінці ХІХ ст. та пов'язує його з економічними змінами в країні.

Що стосується такої групи джерел, як періодика, то нам слід зауважити, що в першому розділі ми вже згадували діячів періодичних видань та їх засновників, тому не дивно, що матеріали цих періодичних видань цікавлять нас. Так, наприклад, до переліку періодичних видань ми можемо віднести Щоквартальний журнал з економіки (The Quarterly Journal of Economics), що діє при Гарвардському університеті, та був заснований Ч. Ф. Данбаром у 1886 р., і є найстарішим англomовним економічним журналом у світі. Статті авторів у цьому журналі піднімають питання промисловості, фінансів, економічних тенденцій у США та інших країнах, про що можна переконатись, звернувшись до архіву каталогу номерів журналу [22].

Статті, пов'язані з економічною історією США, також з'являлись і в журналі «Американський економічний огляд» («The American Economic Review»), що був заснований у 1911 р. [18]. Наразі цей журнал належить Американській економічній спілці (American Economic Association), президентом якої був Ч. Ф. Данбар (1893). Також Американська економічна спілка займається публікацією інших періодичних видань, серед яких є більш

сучасні журнали, такі як «Американський економічний журнал» (діє з 2009 р.) та ін. Повний список періодичних видань Американської економічної спілки представлений на їхньому офіційному сайті [10].

Також варто згадати найстаріший журнал США, заснований в 1815 році «The North American Review» [21]. Усе його існування підпадає під хронологічні рамки дослідження, тому це є корисним джерелом інформації в нашій роботі.

Разом з тим ми маємо оцінити статті ще одного історичного журналу США, під назвою «The Journal of American History» який було засновано в 1914 році [20].

Таким чином, проаналізувавши джерельну базу з питань промислово-фінансових кластерів США, ми можемо зробити наступні висновки. Насамперед, джерельна база, її якість та кількість знаходиться на задовільному рівні і складає собою міцне підґрунтя для даної роботи. В аналізі були представлені усі категорії джерел, які стосуються законодавчих актів, статистичних матеріалів, соціологічних досліджень та матеріалів періодичних видань.

1.3. Теоретико-методологічні основи дослідження

Наукові принципи, підходи та методи, що стали основою наукового дослідження в даній роботі, допомагають нам всебічно зрозуміти теоретико-методологічну основу дослідження. До базових принципів можна віднести історизм, об'єктивність та науковість, з яких ми і виводимо опис історичних процесів виділеного нами періоду в США. Зокрема, історизм виступає як принцип, за допомогою якого ми можемо оцінити загальну ситуацію економічного стану США у зазначених нами хронологічних рамках та у конкретний історичний період історії країни.

Об'єктивність допомагає нам всеосяжно підійти до процесу осмислення джерел, ідей авторів, та інтерпретації статистичних матеріалів різних джерел.

За допомогою принципу об'єктивності ми досягаємо максимально незалежну від думок автора роботу, яка керується тільки теоретико-методологічними принципами дослідження.

Що стосується методів дослідження, які були складені через призму принципу науковості, то в роботі були використані загальнонаукові, спеціально-історичні, статистичні та джерелознавчі методи.

Для відтворення історичного періоду через використання вже набутих матеріалів, їх дослідження в контексті історичного процесу, ми використовуємо методи індукції та дедукції. Для вивчення наявних матеріалів та відтворення на їх базі нових, ми звертаємось до загальнонаукових методів аналізу та синтезу. Ці два методи є ключовими в роботі із інформацією та її наступним застосуванням. Насамперед, це корисно при опрацюванні статистичних даних, джерел та документів. Синтез допомагає нам побудувати закономірності економічного процесу в США, базуючись на проаналізованих джерелах. Ще один важливий метод – це абстрагування. Цей метод допомагає нам рухатись у напрямку обраних нами питань та тематики дослідження.

Узагальнення та систематизація отриманих знань має бути проведена у підсумку (висновку) даного дослідження. Узагальнення допоможе нам звузити коло інформації, а систематизація – розподілити її в категорії, які відповідають пунктам змісту. У висновку ми приводимо стислий опис наведеної нами інформації, відповідно до цілей, мети та завдань даної роботи за темою та основними питаннями.

Серед наукових підходів, які допомогли розкрити поставлену мету, нами використано модернізаційний та регіональний.

Модернізаційний підхід допоміг розкрити питання, як саме відбувався перехід від аграрного до індустріального суспільства США, які зміни стали характерними в економічному розвитку країни та що виступало тією рушійною силою промислового прогресу в США. Цей підхід передбачає наявність певних складових процесів, які і виступають тими частинами великої економічної

системи. Економіка, відповідно до цього підходу, є динамічним процесом, так само, як і історія.

Регіональний підхід є дуже корисним у вивченні питань кластерів США, адже основа даного підходу, виходячи із назви, ґрунтується не на загальнодержавному вивченні історичного процесу, а на вивченні об'єктивних процесів регіонів. Особливу увагу цей підхід приділяє вивченню географічних, економічних та політичних умов історичного процесу того чи іншого регіону [69, с. 115]. У випадку із кластерами США нас цікавлять регіональні особливості, історія формування та направленість промислово-фінансових кластерів країни, що знаходяться в межах різних штатів країни.

У роботі над запропонованим дослідженням були вживані терміни та поняття, які можна було б інтерпретувати неправильно. Тому для того, щоб уникнути плутанини у понятійному апараті роботи, вказані наступні терміни: «індустріалізація», «промисловість» та «кластер». Для об'єктивного розуміння цих термінів ми використаємо декілька тлумачних пояснень з довідкової літератури, а вже після цього спробуємо надати власне визначення цих понять.

Так, поняття «індустріалізація» в українській мові має такі визначення:

Це розвиток великої машинної техніки та впровадження її в господарство країни [27];

Розвиток важкої промисловості – металургійної, паливної, енергетичної, хімічної, машинобудування [26, с. 28];

Процес створення великого машинного виробництва в усіх галузях господарства країни і особливо в промисловості [28];

Здебільшого починається з розвитку легкої промисловості і лише після нагромадження капіталу розвивається й важка індустрія [30].

Поняття «промисловість» є більш поширеним в українській мові і, на відміну від «індустріалізації», вживається значно частіше в питаннях економіки. Так, поняття «промисловість» має наступні тлумачення:

Сукупність підприємств (фабрик, заводів, фірм, електростанцій, шахт, кар'єрів, майстерень), на яких видобувають і обробляють сировину, виготовляють засоби виробництва та предмети споживання [30];

Найважливіша галузь суспільного матеріального виробництва; сукупність підприємств (фабрик, заводів, електростанцій, шахт і т. ін.), на яких виробляються знаряддя праці, добувається і обробляється сировина, виготовляється частина предметів споживання [27, с. 230];

Найважливіша галузь народного господарства, чинить вирішальний вплив на рівень розвитку продуктивних сил суспільства; являє собою сукупність підприємств (заводів, фабрик, рудників, шахт, електростанцій), зайнятих виробництвом знарядь праці як для самої промисловості, так і для інших галузей народного господарства, а також видобутком сировини, матеріалів, палива, виробництвом енергії, заготівлею лісу і подальшої обробкою продуктів, отриманих у промисловості або вироблених у сільському господарстві [25];

Термін «кластер» є найменш поширеним серед перерахованих визначень. Це пов'язано з його новизною та універсальністю, адже цей термін використовується в багатьох галузях (хімія, математика, фізика, біологія тощо). Але основна галузь, яка підпадає під нашу тематику – це економіка. Так, через вузькість даного терміну ми звернемось до теоретика кластерної теорії Майкла Портера. У своїй книзі «Конкурентна стратегія: методи для аналізу галузей і конкурентів» (1980), він наводить наступні визначення поняття «кластер»:

Кластери – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств по стандартизації, торговельних об'єднань) у певних областях, що конкурують, але при цьому ведуть спільну роботу [83];

Кластер – мережа постачальників, виробників, споживачів, елементів промислової інфраструктури, дослідницьких інститутів, взаємозалежних у процесі створення додаткової вартості [29];

Кластер – географічна концентрація подібних, суміжних або додаткових підприємств з активними каналами для бізнес-транзакцій, комунікацій та діалогу, що поділяють спеціалізовану інфраструктуру, робочі ринки та послуги і мають спільні можливості або загрози.

Після ознайомлення із цими визначеннями ми можемо побачити, що в усіх них є спільні риси, які об'єднують їх між собою. Авторське бачення та визначення цих термінів може бути наступним:

– Індустріалізація – це процес формування нового типу економіки, яка базується на виробництві з використанням важкої промисловості та фабричної індустрії. Продукція при цьому виробляється у більших (фабричних) масштабах і задіяна у різних галузях господарства.

– Промисловість – це елемент господарської економіки, який являє сукупність виробничих потужностей (цехи, фабрики, заводи, комбінати тощо). Цей елемент економіки є місцем перетворення чи обробки сировини для подальшого використання.

– Кластер – це сукупний компонент певного економічно-географічного простору, який є елементом взаємодії економічних об'єктів певного регіону.

Підводячи підсумки, методи та теоретичні засади, які ми перерахували вище, дозволяють нам у повній мірі відповісти на поставлені питання тематики дослідження, через проведення аналізу та синтезу наведених джерел та літератури. Провівши систематизацію та узагальнивши отриману інформацію, ми можемо підійти до наступного етапу даної роботи, до теоретичних засад кластерних форм організації виробництва в США. Слід також зазначити, що теоретико-методологічні основи дослідження були підкріпленні двома категоріями методів: загальнонауковими та спеціально-історичними. Це допомогло всебічно оцінити тематику дослідження історії формування промислово-фінансових кластерів США як з позиції історизму та науковості,

так і з позиції регіонального та модернізаційного підходів. Для роботи з понятійним апаратом були наведені основні поняття та їхні визначення, на яких, згідно з тематикою даної роботи, і ґрунтується дослідження.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КЛАСТЕРНИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА У США

2.1. Кластер: теоретичний аспект

Історичну ретроспективу місця та ролі кластерного виробництва в США неможливо розглядати без надання теоретичного контексту. В цьому розділі буде проаналізована та концептуалізована інформація про основні положення теорії про кластери задля загального розуміння. Незважаючи на те, що теорія виходить за рамки заданих хронологічних меж через те, що інтерес до теми виник і отримав академічно-дослідницьку форму значно пізніше від тих років, що ми використали в роботі за хронологічні межі, ця інформація є необхідною для створення логічно обумовленого контексту даного дослідження.

Тема промислової концентрації в певному місці є усталеним напрямком досліджень у соціальних науках. Стандартним посиланням на цю літературу є Альфред Маршалл, який вважається першим, хто обговорив переваги локалізації для економічної діяльності в його «Принципах економіки». Маршалл придумав вираз «промислові райони» після спостереження за високою щільністю малих і середніх підприємств (МСП), що спеціалізуються на одному і тому ж продукті в окремих регіонах Великобританії, таких як Ланкаширська бавовна, Стаффордширська кераміка та Шеффілдські столові прибори. «Компанії, що працюють у цих промислових районах, могли б отримати вигоду від економії витрат (наприклад, нижчі ціни на сировину) та вищої спеціалізації в результаті спільного розміщення. Ці переваги розумілися як екзогенні для кожної окремої фірми в цьому регіоні, але ендегенні для групи компаній. Маршалл виділив тріаду факторів, пізніше названу «агломерацією» [87, с. 198].

Кластери – це географічні концентрації взаємопов'язаних компаній та установ у певній галузі. Кластери охоплюють низку пов'язаних галузей та інших об'єктів, важливих для конкуренції. Вони включають, наприклад, постачальників спеціалізованих матеріалів, таких як компоненти, обладнання

та послуги, а також постачальників спеціалізованої інфраструктури. Кластери також часто поширюються на канали та клієнтів, а також на виробників додаткових продуктів і на компанії в галузях, пов'язаних з навичками, технологіями чи спільними ресурсами [43, с. 1]. Нарешті, багато кластерів включають урядові та інші установи, такі як університети, установи, що встановлюють стандарти, аналітичні центри, постачальники професійної підготовки та торгові асоціації, які забезпечують спеціалізоване навчання, освіту, інформацію, дослідження та технічну підтримку. Межі кластера визначаються зв'язками та взаємодоповнюваністю між галузями та установами, які є найважливішими для конкуренції. Хоча кластери часто вписуються в політичні кордони, вони можуть перетинати державні або навіть національні кордони.

У Сполучених Штатах, наприклад, фармацевтичний кластер охоплює Нью-Джерсі та Пенсільванію поблизу Філадельфії. Так само кластер хімічних речовин у Німеччині переходить у німецькомовну Швейцарію.

М. Портер в своїй праці «*The Competitive Advantage of Nations*» (1989 р.) для економічного позначення природи кластера використовує такі терміни як: бізнес-кластер, також відомий як галузевий кластер, конкурентний кластер або Портеріанський кластер. М. Портер дійшов до висновків, що географія, агломерації, природні ресурси та промислові центри виступають основними фундаментами економіки регіонів, його обличчям. Географічно, кластер об'єднує сукупність ресурсів та конкуренції, що в подальшому досягає критичної маси за якою ми і характеризуємо кластер. Прикладом сучасних американських кластерів можуть бути Кремнієва Долина (високі технології), Голлівуд (кіноіндустрія) та Мангеттен (фінанси).

Дані висновки не є новими і відсилають до філософської праці Шарля Луї де Монтеск'є «*De l'esprit des loix*» (Про дух законів) 1748 р. з його концепцією географічного детермінізму. Але М. Портер крім природних елементів впливу на суспільний розвиток, вказує на такі соціальні порядки як конкуренція, вигода та стимул. Вся ця модель соціального порядку у питаннях

економіки має багато спільного з ідеями батька політичної економіки Адама Сміта, який у природі економіки виділяє схожі постулати.

М. Портер простежує історичний перехід конкуренції від наявності вигідних географічних розташувань (гавань, долина, прикордоння), дешевої робочої сили (доіндустріальне населення, мігранти) [83, с. 142] і до сучасних ефективних методів конкурентної переваги – як компанії продуктивно використовують ресурси, що вимагають постійних інновацій. Також модель Портера передбачає суспільну діяльність, тобто міжперсональні мережі створюють значно більше економічного продукту ніж малочисельний чи індивідуальний підхід. Звісно індивідуальна ініціатива відіграє свою роль у суспільному розвитку (в деяких випадках навіть ключову), але суспільна ініціатива є більш ефективною та результативною. Власне сама модель конкурентоспроможності М. Портера отримала підтримку з боку уряду США, і наразі активно впроваджується в ділове та громадське адміністрування в США та деяких інших країнах та регіонах світу. Дана модель допомагає відстежити конкурентоспроможність країн, регіонів, міст та їх агломерацій, та теоретично передбачити темпи економічного збагачення. Сукупність історичних та соціологічних досліджень допомагають у впровадженні моделі М. Портера, саме тому «кластер» є важливим питанням серед дослідників в багатьох галузях.

Отже, Портер виділив низку особливостей, на основі яких можна зробити висновок: кластером називається організаційна форма консолідації стейкхолдерів – інвесторів, спрямованих на досягнення конкурентних переваг в умовах глобалізації економіки [45]. Основна мета формування кластера – забезпечення розвитку окремого бізнесу і регіону в цілому. Так, для бізнесу кластер – це реальна можливість забезпечення конкурентоспроможності при ефективно розробленій стратегії розвитку на 5-10 років. Варто зазначити, що кластер формують локалізовані географічно підприємства одного сектора економіки, об'єднання яких здійснюється з метою підвищення результатів

діяльності за умови ринкової конкуренції, орієнтації на лідера та державної підтримки.

Окрім зазначеного вище, існують наступні визначення поняття кластер:

1. кластер – це галузеве, територіальне та добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співпрацюють із науковими (освітніми) установами, громадськими організаціями та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції і сприяння економічному розвитку регіону;

2. кластер – мережа постачальників, виробників, споживачів, елементів промислової інфраструктури, дослідницьких інститутів, взаємозалежних у процесі створення додаткової вартості;

3. кластер – група розташованих на території поселення або поблизу його взаємозалежних підприємств та організацій, які взаємодоповнюють і посилюють конкурентні переваги один одного;

4. кластер являє собою групу локалізованих взаємозалежних компаній, постачальників устаткування, комплектуючих, спеціалізованих послуг, інфраструктури, науково-дослідних інститутів, вузів та інших організацій, які взаємодоповнюють і посилюють конкурентні переваги один одного [82].

Практичне застосування ідей М. Портера знайшло підтвердження у методиці виявлення та оцінювання діяльності кластерів, розробленої Інститутом стратегії та конкурентоспроможності США при Гарвардській бізнес-школі. Спільними зусиллями даного Інституту та Управління економічного розвитку США (структурний підрозділ Міністерства Торгівлі США) від початку 2000-х років у країні реалізується проект «US cluster mapping», що нині забезпечує понад 50 млн. відкритих даних про кластери та розвиток регіонів США з метою стимулювання їх економічного зростання і конкурентоспроможності [52, с. 2]. Рада з питань конкурентоспроможності США, мета якої полягає у підвищенні конкурентоспроможності економіки США на світовому ринку, також переймається проблемою інноваційних

кластерів. Запорукою ефективної діяльності цієї неприбуткової організації є те, що вона об'єднує провідних представників бізнесу, науковців та урядовців, а результатом спільних зусиль – розробка рекомендацій, зокрема щодо оптимального використання потенціалу кластерів. Інноваційні кластери є важливими для економіки США тому, що вони є її своєрідними «будівельними блоками», сприяючи генеруванню інновацій, зростанню кількості робочих місць та підвищенню заробітних плат, забезпечуючи можливості для інвестування бізнесу та експортної діяльності. В економіці США інноваційні кластери об'єднують більше половини підприємств країни і забезпечують понад 30 % зайнятості та 60 % ВВП країни [83, с. 5].

Упродовж ХХІ ст. існували різні спроби якісного узагальнення теоретичних розробок щодо кластерної теорії. Всі наукові теорії та концепції кластерів так чи інакше засновані на певному аналізі й синтезі попередніх результатів парадигмальних підходів. Їх узагальнення здійснювалося на основі цільового принципу й спеціалізації на певній предметній сфері економічної науки. З одного боку, вивчення процесу розвитку кластерної теорії засновано на базовому методологічному апараті класичної теорії розміщення А. Вебера і Гувера, що досліджували економію від агломерації; неокласичної просторової економічної теорії (Р. Лукас), вченні А. Маршалла, що лягло в основу кластерної концепції М. Портера, яка базується на ідеї конкурентних переваг, і концепції регіонального кластеру М. Енрайта. З іншого боку, процес розвитку кластерної теорії відбувається на основі синтезу різних теорій, пов'язаних з вивченням «фактору простору» в економічному розвитку. Отже, теорію кластерів слід розглядати як результат еволюції та синтезу наукових поглядів, що розвивалися як послідовно, так і паралельно. Процес міждисциплінарного синтезу й формування єдиних рис сучасної кластерної теорії регіонального розвитку потребує концептуального впорядкування економічної думки з урахуванням досвіду глобальних ринкових модифікацій упродовж ХХ–ХХІ ст. Це дасть змогу провести періодизацію етапів еволюції загальної теорії кластерів та формування основ сучасної кластерної теорії. Автор пропонує

провести таку періодизацію за критеріями міждисциплінарної відособленості, де вивчаються окремі явища регіонального розвитку; системності; міжпарадигмального синтезу. Таким чином, аналізуючи еволюцію теорії кластерів у напрямках економічної думки від зародження до сучасності, можемо виділити чотири етапи, що якісно відрізняються один від одного:

1. Етап формування фундаментальних теоретичних і методологічних основ теорії кластерів, що характеризується переважанням методу наукового абстрагування, що дало змогу виявити сутність окремих явищ регіонального розвитку та в подальшому під час формулювання категорій і законів регіональної науки характеризувати більш складні процеси.

2. Етап системного розвитку й спеціалізації наукових теорій і концепцій в контексті формування теорії кластерів.

3. Етап формування базових установок теорії та концепції кластерного розвитку.

4. Етап міжпарадигмального синтезу сучасних рис кластерної теорії.
[82, с. 2]

Досвід США показує, що економічний розвиток регіонів залежить від складної системи взаємопов'язаних факторів, серед яких територіальний розташування та висококваліфікований персонал грають важливу, проте не виняткову роль. Крім того, ні галузева структура, ні нові високотехнологічні галузі не визначають повною мірою економічне зростання регіону. Аналіз показує, що найбільш динамічний розвиток набувають ті регіони, в яких сформувалися так звані промислові або інноваційні кластери - комплекси підприємств (промислових компаній, дослідницьких центрів, наукових установ), органів державного управління, профспілок на базі територіальної концентрації спеціалізованих постачальників, основних виробників та споживачів, пов'язаних технологічним ланцюжком. Ці комплекси є альтернативою секторальному (галузевому) підходу.

Історія розвитку кластерів в Сполучених Штатах Америки має початок у XIX ст. і афільована напряму зі становленням та первісним розгалуженням

національної американської економіки. Перші міські агломерації та кластери почали своє функціонування в результаті перших реформ батьків-засновників на початку століття, але основний кластерний ландшафт агро-промислової економіки було збудовано після глобальної диверсифікації економіки Півночі та Півдня після Громадянської війни 1861-1865 рр. [71, с. 131].

В останній третині XIX століття Сполучені Штати вступили у фазу швидкого економічного зростання, яке за цей період подвоїло дохід на душу населення (див. Додаток А). До 1895 року Сполучені Штати випередили Великобританію, зайнявши перше місце у виробництві промислової продукції у світі. Вперше важливе значення набув експорт техніки та споживчих товарів [70, с. 137]. Наприклад, Standard Oil лідирує в експорті гасу. Більшість економічних кластерів у США було закладено в періоди так званих «Позолоченої епохи» та «Прогресистської ери» - 1880-1936 рр.

Відбувся вибух нових відкриттів і винаходів, процес, названий Другою промисловою революцією. Електричне світло, телефон, парова турбіна, двигун внутрішнього згоряння, автомобіль, фонограф, друкарська машинка та таблична машина були одними з багатьох винаходів того періоду. Були винайдені нові процеси для виготовлення сталі та хімічних речовин, таких як барвники та вибухові речовини. Пневматична шина, вдосконалені кулькові підшипники, верстати та нещодавно розроблена техніка штампування металу дозволили розгорнути великомасштабне виробництво велосипедів у 1890-х роках. Іншим значним подіям стало широке впровадження електричних вуличних залізниць (трамваїв, тролейбусів або трамваїв) у 1890-х роках.

У новій епісі 1890–1930 рр. значущі міста були фокусом на національному переконанні. Хмарочоси та туристичні визначні пам'ятки були широко розголошені. Передмістя існують, але вони є значущими комунікаційними комунікаціями для комуністів у центрі міста. Сан-Франциско був задоволений West, Атланта домінована в Сполучених Штатах, Бостон домінований Нью-Йорк. Чикаго, народ на роз'ємі, домінував на Середньому Заході, у Нью-Йорку домінує нації в термінах комунікації, торгівлі, фінансах,

як добре як культури та високої культури. Більше чотирьох із 300 великих корпорацій у 1920 році мали штаб-квартиру в Нью-Йорку [94, с. 23].

Доступність залізної руди та вугілля призвела до формування кластеру сталевих промисловості. У східних штатах було багато залізної руди хорошої якості, але в районі Верхнього озера були величезні поклади надзвичайно багаті руди; хребет Маркетт Айрон був відкритий в 1844 році; експлуатація розпочалася в 1846 р. Інші хребти були відкриті до 1910 р., включаючи Меноміні, Гогенбік, Верміліон, Куїона і, що найбільше, (у 1892 р.) хребет Месабі в Міннесоті [78, с. 100]. Цю залізну руду доставляли через озера до таких портів, як Чикаго, Детройт, Клівленд, Ері та Буффало для відвантаження залізницею на сталеливарні заводи. У Пенсильванії та Огайо було багато вугілля. Людських сил було мало. Небагато індіанців хотіли працювати на фабриках, але іммігранти з Великобританії та Німеччини (а пізніше зі Східної Європи) прибули у великій кількості.

Заміна деревного вугілля вугіллям у процесі виробництва сталі зробила революцію в промисловості та пов'язала виробництво сталі з видобутком вугілля. У 1800-х роках для виготовлення тону сталі вугілля вимагало більшої ваги, ніж залізної руди. Тому економніше було розташовувати ближче до вугільних шахт. Пітсбург, оточений великими покладами вугілля і на стику трьох судноплавних річок, був ідеальним місцем для виробництва сталі.

Коли демократ Вудро Вільсон був обраний президентом за допомогою Демократичного конгресу в 1912 році, він здійснив низку прогресивної політики в економіці. У 1913 р. була ратифікована шістнадцята поправка, і на вищі доходи було введено невеликий прибутковий податок. Демократи знизили тарифи за допомогою тарифу Андервуда в 1913 році, хоча його наслідки були придушені змінами в торгівлі, викликаними Світовою війною, що почалася в 1914 році. Вільсон виявився особливо ефективним у мобілізації громадської думки за змінами тарифів, засуджуючи корпоративних лобістів, звертаючись до Конгресу. особисто в дуже драматичній формі та влаштував складну церемонію, коли він підписав законопроект. Вільсон допоміг припинити

тривалі битви навколо трастів за допомогою Антимонопольного закону Клейтона 1914 року [78, с. 143]. Йому вдалося переконати законодавців у питаннях грошей та банківської діяльності, створивши у 1913 році Федеральну резервну систему, складне партнерство між бізнесом та урядом, яке донині домінує у фінансовому світі. Варто також відзначити прийняття Акту Шермана 1890 р. Ці та інші економічні та політичні кроки в рамках політики прогресивізму призвели до демонополізації та децентралізації економіки та, зокрема, фінансової галузі. На тлі цих змін остаточно оформився найвідоміший фінансовий кластер США - Волл-стріт, що об'єднав банківську сферу та торгівлю цінними паперами.

Можна згадати також про перші де-факто інноваційні кластери досліджень - освітні центри в Новій Англії, на Заході та біля Великих озер. Кілька великих шкіл, орієнтованих на дослідження, були в або поблизу найбільших міст, таких як Гарвард (Бостон), Колумбія (Нью-Йорк), Джон Хопкінс (Балтімор) і Чикаго. Однак більшість з них були розташовані в невеликих містах або великих містах, таких як Єль у Нью-Хейвені, штат Коннектикут; Корнелл в Ітаці, Нью-Йорк; Принстон у Принстоні, Нью-Джерсі; Мічиганський університет в Анн-Арборі; Університет Іллінойсу в Урбані; Університет Вісконсіна в Медісоні; Каліфорнійський університет у Берклі та Стенфорд у селі Стенфорд, Каліфорнія [94, с. 202].

Автомобільні кластери виникли майже одночасно з автомобільною промисловістю, що зароджується на межі 19 і 20 ст.. В США добре відомий приклад - Детройтський автомобільний кластер, який утворився навколо трьох найбільших американських гігантів автомобілебудування: Дженерал Моторс, Форд, і Крайслер. Детройт також відомий своєю автомобільною виставкою, яка сприяє інноваційному розвитку автомобільного кластера США.

Протягом усього повоєнного періоду США проводить політику масованих інвестицій у науку, освіту, високотехнологічні галузі та інноваційний потенціал своєї країни, при цьому особлива увага приділяється людському капіталу та інтелектуальній власності. За ці роки було створено

різні механізми регулювання та підтримки економічного та інноваційного розвитку США. Одним з таких механізмів є кластерна система виробництва. Підвищується роль малих фірм у кластерах, їх взаємодія з іншими учасниками та вплив такої форми кооперації на зростання та розвиток економіки США. Зрештою, сучасний розвиток кластерної економіки буде розглянуто нижче.

Підхід, застосований США, орієнтується створення середовища, у якій інноваційний розвиток є необхідною умовою «виживання» компаній, тоді як вибір напрямів власної інноваційної стратегії здійснюють самі корпорації в результаті аналізу ринку.

Через високі темпи розвитку сфери інновацій, дані напрями можуть зазнавати коригування навіть у короткостроковому плані. Підхід США, навпаки, суттєво «розпорошує» ресурси з низки напрямів, що у короткостроковому періоді малоефективне. Однак виключно множинність форм та напрямків. Реалізація інноваційної стратегії сприяє прискоренню реакцій на зміну ключових пріоритетів економічного розвитку. Кластерний підхід є основою стратегії розвитку економік регіонів США. Активна реалізація державної політики розвитку дослідницьких університетів, а також масштабна фінансова підтримка, призвели до привілейованого стану кластерів та їх інтенсивного розвитку. Саме під впливом «державлення» дослідницької діяльності в країні суттєво змінилося середовище функціонування науки в секторі підприємництва. Корпорації у багатьох галузях розвивали та створювали дослідницькі підрозділи, але лише для виконання завдань держави.

Підйом хвилі кластерів нашої ери (починаючи з 1970-х рр.), головним чином, завдячує процесам дезінтеграції вертикально-інтегрованих компаній і структур, основною причиною яких стало кардинальне підвищення складності продукції, насамперед, у машинобудуванні. Багаторазово збільшилася кількість та асортимент проміжних виробів та компонентів, що використовуються у складанні кінцевих продуктів. У цих умовах зосередження всіх виробничих майданчиків під дахом однієї вертикально-інтегрованої структури перестало бути реалістичним вибором. Альтернатива – співпраця незалежних виробників

на взаємовигідній основі, тобто кластер. Як основоположник кластерного підходу, М. Портер дає визначення кластеру як «групі географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній та пов'язаних з їх діяльністю організацій, що діють у певній сфері, що характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють одна одну» [83, с. 133].

Важливу роль на регіональному рівні розвитку кластерів у США покликані відігравати так звані «інститути співпраці», які включають представників місцевої влади, університетів, дослідницьких інститутів та промислових груп.

Насамкінець, були виділені основні фактори успіху американських кластерів: сильний підприємницький дух, який вирощується на постійній основі, велика тематична диверсифікація та спеціалізація в галузі високих технологій, наявність у їх складі деяких престижних міжнародних університетів, кілька дослідницьких лабораторій, як в університетах, так і у приватному секторі, відмінна міжнародна наочність завдяки університетам та дослідницьким лабораторіям, міжнародне сприяння з метою залучення фінансування у формі ПІІ, володіння кваліфікованою та висококваліфікованою робочою силою, адаптація до вимог ринку шляхом реалізації програм перекваліфікації людського капіталу, ефективна система фінансування за допомогою та широкий спектр коштів для безперервного фінансування інновацій, висока концентрація компаній на регіональному рівні, постійна інновація, передача технологій та застосування інновацій на ринку, висока мобільність робочої сили та постійне залучення «мозків», наявність деяких бізнес-мереж та деяких внутрішніх соціальних мереж, заснованих на дусі співпраці та поширення інформації між дослідниками та між компаніями у кластері.

Отже, кластерне моделювання економіки є актуальною темою серед сучасних дослідників. Дана тематика досліджується у галузях, насамперед, економіки, історії, соціології. Кластерна модель М. Портера не є просто теорією, а представляє собою ґрунтовний аналіз економічних взаємовідносин

(кооперація) які функціонують в межах певної системи (кластер). На ранніх етапах економічного розвитку країни повинні розширювати внутрішню торгівлю між містами і державами, а також торгівлю з сусідніми країнами як важливі сходинки для формування навичок, щоб конкурувати на глобальному рівні. Така торгівля значно сприяє розвитку кластерів. У країнах, що розвиваються, велика частка економічної діяльності, як правило, зосереджується навколо столиць. Один із плюсів зародження кластерної моделі економіки в США був загально низький рівень централізованості політичної та економічної системи країни. Компанії в будь-якій галузі конкурують, використовуючи найсучасніші, найсучасніші технології та відповідні навички.

2.2. Кластерні моделі економічного розвитку США

Враховуючи сучасну масштабність глобалізації та соціально-економічних процесів, що виявляється у кластеризації світової економіки, відбувається взаємна інтеграція соціальних, політичних, економічних, регіональних, галузевих і культурних ознак країн, які обумовлюють синергетичний прояв їх впливу. Варто зазначити, що глобалізація - це процес, який був запущений давно. Наприклад, в рамках даного дослідження можна згадати, що перші кластерні форми виробництва почали формуватися у США ще на поч. ХІХ ст., тобто більше 200 років тому, втім тут буде йти мова про сучасний погляд на теорію кластерних моделей.

Участь у міжнародних процесах обумовлює неможливість уникнення країною загальносвітових тенденцій та вимагає певних стратегічних урядових дій щодо активізації та побудови ефективної кластерної моделі економіки з цільовим вектором – стимулювання розвитку регіонів. Досвід свідчить, що найчастіше регіональний поділ формується історично протягом тривалого часу, однак він не завжди враховує усі економічні, технологічні, географічні особливості. Сьогодні існують нові теоретичні та практичні знання, управлінські механізми, за допомогою яких різні галузі спрямовують та

поєднують технічний та технологічний, економічний та соціальний прогрес. Одним з напрямів такого прогресу слід визнати регіональну та галузеву кластеризацію. Такий рух формує значні вигоди та перспективи розвитку – регіонів, підприємств, галузей, національних економік. На практиці можливе не лише економічне чи регіональне застосування відповідних технологій [73, с. 249-250].

Будь-які об'єкти чи явища, що мають ознаки однотипності, співрозмірності, типовості можуть бути згруповані в кластерні об'єднання та формувати низку синергетичних ефектів в процесі активної, інноваційної взаємодії. Так, державна політика та наукова спільнота повинні вирішити ряд стратегічних задач на шляху побудови кластерної моделі національної економіки. Серед яких:

1. Визначити методичний інструментарій щодо точного визначення меж кластеру. В умовах формування міжнародного кластерного утворення специфіка економічної структури країн, що входять до кластеру, свідчатиме про спеціалізацію та відповідну політико-економічну роль країни в межах світової спільноти [81].

2. Забезпечити процес збалансованості складу економічних секторів в кластерній моделі національної економіки з урахуванням їх взаємозалежності. Потреба у переході від визнання домінуючої ролі того чи іншого сектору економіки до обґрунтування економічної структури країни (кластеру) вимагає з'ясування ролі кожного сектору економіки в кластерній моделі національної економіки. Необґрунтоване зростання будь-якого з секторів економіки свідчить про дисбаланс, який може виникати внаслідок неефективної державної політики, що не враховує соціальні та економічні потреби суспільства.

У розвитку кластерної теорії та кластерних моделей на прикладі США можна виділити три основні етапи розвитку знання та виокремити основні теорії розвитку кластерів.

Перший етап характерний зародження знання про кластери та початком розуміння економічних процесів кооперації кластерного формату.

Теорія розміщення продуктивних сил. І. фон Тюнен «Ізольована держава в її відношенні до сільського господарства та національної економіки» (1826 р.) доводить теорію розміщення залежно від факторів економічної відстані сільськогосподарських виробників від міста (центру попиту), а також вводить для обґрунтування розміщення виробництва метод математичного моделювання системи просторових економічних зон. Запроваджено поняття економічного простору.

Модель «локаційного трикутника» В. Лаунгардт (1882 р.). Окреслено просторову модель розміщення у вигляді трикутника, кінці якого відповідають сировині, енергії, ринку збуту. Місце ідеального розміщення виробництва (локалізація підприємства) розташоване на перетині відрізків, що з'єднують вершини трикутника, де загальні виробничі витрати є мінімальними. [43, с. 4]

Теорія промислових дистриктів (районів) А. Маршалл «Економіка промисловості» (1879 р.). Продемонстровано вплив мікроекономічних взаємозв'язків підприємств на економічне зростання на мезорівні завдяки формуванню так званих локалізованих галузей, тобто концентрації малих виробництв певної галузі, що спеціалізуються на окремих стадіях виробничого циклу в межах певної місцевості.

«Теорія штандарта» А. Вебер. «Про розташування промисловості: чиста теорія штандарта» (1909 р.). Щодо розташування підприємств головними фактором науковець вважає зменшення витрат виробництва залежно від транспортної орієнтації; орієнтації на робочу силу; агломерації, тобто розміщення підприємств в центрах нагромадження інших промислових підприємств. Він побудував геометричну фігуру «штандарт», яка утворювалась з'єднанням пунктів розташування з оптимальним математичним складом для кожного виду продукції.

Теорія організації економічного простору А. Льош «Просторовий порядок виробництва» (1940 р.). В організації економічної системи акцентується увага на економіці районів, зовнішній торгівлі тощо в межах концепції «регіонального ландшафту». Запропоновано модель розташування

підприємств, розраховану на основі конусу попиту, що визначає залежність відстані місця споживання від місця виробництва; він доводить, що за зростання витрат транспортування ціна на продукцію в периферійних частинах ринкових зон підвищується, а попит падає [43, с. 6].

Головною спорідненою ідеєю виступає об'єднання формалізованих моделей економічного простору, обґрунтування взаємозалежності географічної агломерації і економії від масштабу й розселення населення.

Другий етап розвитку теоретичного пізнання кластерів та систематизації знань характерний розпорошенням методологічних підходів та розширенням географії досліджень. Це період концептуальних експериментів у різних економічних системах.

Концепція економічного районування та територіально-виробничих комплексів (ТВК) М. Колосовський (1960-ті рр.). Обґрунтовано організацію продуктивних сил на основі принципів просторової побудови виробничо-територіальних комплексів, районоутворювальних процесів та отримання синергетичного ефекту, що є подібними до принципів побудови промислових кластерів.

Теорія кумулятивного зростання Г. Мюрдаль «Економічна теорія і слаборозвинені регіони» (1957 р.), А. Хіршман «Стратегія економічного розвитку» (1958 р.). Відзначено, що дія ринкових сил приводить до поглиблення регіональних диспропорцій економічного розвитку, що пов'язано насамперед з привабливістю агломерацій для розміщення продуктивних сил завдяки істотній економії на виробничих та трансакційних витратах.

Теорія просторової конкуренції Р. Хікс, У. Ізард, П. Купманс, У. Арроу і М. Дебрю, Дж. Ліпсі, Н. Калдор (60–80-ті рр. ХХ ст.). Конкурентоспроможність розвитку виробництва на певній території формується завдяки гетерогенності та дискретності простору, що визначають нерівноцінні стартові умови ведення бізнесу [43, с. 6].

Неокласична просторова економічна теорія Р. Лукас, П. Ромер «On mechanisms of economic development» (1988 р.). Економіка, яка базується на

розвинутій науці та людському капіталі, має у довгостроковій перспективі кращі умови зростання, ніж за відсутності цих двох складових частин розвитку.

Концепція «центр – периферія» Дж. Фрідман «Regional Development Policy: A Case Study of Venezuela» (1966 р.). Формування під внутрішнім або зовнішнім впливом одного потужного центру зростання (ядра), що впливає на регіон і країну загалом; розвиток ще кількох ядер, що приводить у майбутньому у злиття ядер у потужні кластери й галузі.

Вчення щодо просторової взаємодії ринків У. Айзард, В. Леонт'єв, Р. Страут. Розроблено моделі оптимального розміщення виробництва (метод гравітаційних моделей) регіонів, які були покладені в основу створення регіональних програм економічного розвитку у Великій Британії та інших країнах.

Теорія «полюсів зростання» Ф. Перру «Економіка ХХ століття» (1961 р.) та Ж.-Р. Будвіля. Базується на формуванні ефективного розвитку окремих домінуючих територій, а не на усуненні регіональної асиметрії, оскільки «полюси зростання», у ході свого розвитку стаючи центрами прийняття рішень і генерування прибутку, поширюють ефект на суміжні території [43, с. 7].

Третій етап характерний остаточною концептуалізацією та створенням практичного простору і прикладного формату використання кластерного підходу для створення інноваційних стимулів економічного розвитку, зокрема в США. В цей період проводяться ґрунтовні дослідження, а теоретичні матеріали перевіряються на відлагоджених споживацьких і бізнес-ланцюжках.

Концепція регіональних промислових кластерів М. Портер «Конкуренція» (1990–1998 рр.), М. Енрайт (1996 р.), М. Сторпер. М. Портер стверджував, що найбільші конкурентні переваги розвитку фірми формуються у географічно «сконцентрованій невеликій кількості штандортів», тобто так званому промисловому кластері. М. Енрайт першим наводить визначення регіонального кластеру: це географічна агломерація фірм, що зайняті в одній або декількох споріднених галузях виробництва. Він пов'язав просторові кластери з теоріями бізнес-екстерналій, агломераційної економіки, трудових

об'єднань і перетікання знань. М. Сторпер визначав регіональні кластери як джерело промислового розвитку малих та середніх підприємств і був прибічником розгляду конкурентних переваг країн на рівні регіонів.

Теорія індустріальних та регіональних кластерів Е. Бергман та Е. Фезер «Індустріальні та регіональні кластери» (1999 р.). Визначено п'ять теоретичних концепцій, що підтримують кластерну теорію, а саме теорії зовнішньої економіки; інноваційного середовища; кооперативної конкуренції, міжфірмової конкуренції; вибору шляху розвитку залежно від чинників, не пов'язаних з поведінкою людей [95, с. 8].

У США створено комісії з підтримки створення кластерів. Комісія розподіляє частки учасників кластерів, допомагає долати різні бюрократичні та фінансові труднощі. Створення кластера відбувається рахунок коштів штату, біля якого функціонує кластер (див. Додаток Б). Характерним для американських кластерів є і те, що вони беруть участь у глобальній конкуренції. У США ведуться різні дослідження кластерних комплексів визначення доцільної структури створюваного кластера. У ході проведення досліджень інтенсивності взаємозв'язків між галузями, кластерами, секторами кластерів було виділено 23 виробничі кластерні групи, об'єднані у 4 блоки, у яких було об'єднано до 116 секторів-учасників; до них входили від 80 до 102 тис. підприємств із кількістю зайнятих від 38 тис. до 4,5 млн. чол. [40, с. 156-158]. Додана вартість деяких підприємств сягала 324 млрд. дол.

Продукція кластерів США зараз експортоорієнтована. Пропозиції виробників усередині кластера визначили лідируючі позиції суб'єктів економіки США у високотехнологічних галузях промисловості на світових ринках. Основна маса підприємств кластеру розташована в одному регіоні та максимально використовує його природний, кадровий потенціал. У структурі розвитку кластерів відбувається об'єднання діючих систем із новими програмами, стратегіями, але існують і загальні способи проведення дослідження та економічного аналізу території локалізації, залучення

висококваліфікованих спеціалістів та професійних працівників, залучення інвестицій.

Щоб зрозуміти кластерну модель з погляд на відносини між фірмами, дослідниками були визначені різні моделі які враховують відносини ланцюгів постачальників, прямих На основі специфічних характеристик міських територій і кластерів визначається типологією, що описує чотири різні агломерації, на малюнку 1, які підкреслює концептуальні відмінності між кластери та інші три моделі. Будучи різновидом економічної агломерації, кластери формуються фірмами, які ведуть діяльність у тій же сфері та в якій інновації є важливою силою, яка підживлює конкуренція та розвиток фірм.

Виходячи з ролі різних членів кластера та взаємодії між ними, Маркузен визначив чотири моделі кластерів. Маркузен порівнює свої моделі сучасних кластерів з моделлю Маршала, в якій кластер є досить однорідним, включає невеликі фірми, які співпрацюють одна з одною, перебувають у прямій конкуренції або у відносинах постачальник-виробник. У цій моделі жодна з фірм не має розміру та сили, щоб безпосередньо контролювати кластер, і лише спільний ринок і динаміка кластера визначають його форму та розвиток [86, с. 204].

У кластері з вузлами і спицями є кілька домінуючих фірм, які представляють ядро кластеру та оточені численними невеликими фірмами, які безпосередньо пов'язані з ними. Більшість кластерних фірм є постачальниками сировини, зовнішніх послуг або спеціалізуються на певній фазі виробничого процесу. Малі фірми торгують безпосередньо з великими і залежать від стратегії клієнта. Компанії-хаби визначають відносини всередині кластера та його динаміку. Яскраві приклади кластерів із втулками та спицями можна знайти в автомобільній промисловості, як-от кластер Detroit Auto, який зосереджений навколо виробників автомобілів «Великої трійки».

У кластері супутникової платформи група філій зовнішніх багатозаводських фірм розташована в певному географічному регіоні, щоб отримати вигоду від державних установ або низькі витрати на постачання та

робочу силу. Особливою характеристикою супутникової платформи є те, що між супутниковими фірмами немає відносин і вони повністю контролюються віддалено розташованою материнською фірмою [87, с. 207].

Дослідження «Конкурентна перевага націй» Портера описує успішну модель технологічних кластерів, таких як Силіконова долина, яка базується на кількох факторах, яких немає в класичній теорії економічного розвитку, яка ґрунтується на наявності та великій кількості факторів виробництва.

Визнання переваг кластерів як форми економічної організації вплинуло на уряди щодо впровадження політики, спрямованої на започаткування ініціатив для підтримки існуючих кластерів або формування нових щодо:

- малі та середні підприємства (МСП);
- регіональний промисловий розвиток;
- залучення зовнішніх та іноземних коштів
- інвестори;
- дослідження та інновації на національному або місцевому рівні.

Економічний розвиток, заснований на кластерних моделях, є політикою, прийнятою багатьма економіками, яка теоретично може принести багато переваг з точки зору регіонального розвитку, конкурентоспроможності в галузі. Також це може створити економічне середовище, яке легше адаптуватиметься до подій, таких як економічні кризи чи інші економічні та соціальні трансформації.

Хоча існуючий кластерний аналіз підкреслив їхні переваги, взаємозв'язок факторів та їх вплив на кластер, економічна теорія ще не надала моделі, яка б дозволяла як аналіз, так і визначення процесу реалізації успішного кластера. Через складність економічних відносин і середовища, які визначають кластер, необхідно продовжити дослідження як з теоретичної, так і з практичної точки зору, щоб теоретична модель була підтверджена на практиці шляхом накладання її на будь-який існуючий кластерний приклад.

Ініціативи розвитку кластерів є важливим новим напрямком економічної політики. Спираючись на попередні зусилля щодо макроекономічної стабілізації, приватизації, відкриття ринку та зниження витрат на ведення бізнесу, кластери можуть підвищити конкурентоспроможність у сучасній все більш складній, заснованій на знаннях та динамічній економіці.

Наслідки кластеризації були детально досліджені у виробничій промисловості. Одним із найбільш вивчених ефектів є підвищення рівня інноваційності всередині кластерів через поширення знань, по суті, за допомогою обміну знаннями в кластері, який може приймати як формальну, так і неформальну форму. У рідше досліджуваних сферах послуг цей ефект був доведений і в конкретному випадку туристичної індустрії. Компанії, що входять до кластеру, з більшою ймовірністю вловлюють ринкові зміни, і вони роблять це швидше, ніж це можуть зробити некластеризовані партнери. Це дає збільшені можливості для прискорення процесу засвоєння ринкових знань, що призводить до прийняття або впровадження нових технологій, нових виробничих систем або нових методів комерціалізації.

Виходячи з усього вищезазначеного, систематизовані у цьому розділі дані про розвиток кластерів у різних теоретичних формах дозволяють стверджувати, що розвиток кластерів у різних регіонах мав диференціальний характер. Відмінності визначаються історичними, демографічними, географічними особливостями розвитку. Технологічний розрив у розвитку галузей різних регіонів США не відбивається на конкурентоспроможності кластерів, тому що їх розвиток відбувається лише на інноваційній основі, розвиненій у конкретній галузі. Таким чином, порівняння кластерів різних регіонів часто неможливо через їхню спеціалізацію та нерівномірність економічних процесів. Кластери визначають точкові переваги одних країн над іншими. З іншого боку, культивування ідей розвитку кластерного підходу в економічному розвитку галузей є цікавим. Втім, хоча нас і цікавлять задані хронологічні межі 1800-1930 рр., теоретичний аспект кластерних моделей економіки США неможливо розглядати у суцільній ретроспективі, бо це комплексна та широка тема, яка

має вагомий дослідницький бекграунд; вона була концептуалізована та передана нами в цьому розділі згідно з основними положеннями про кластерні теорії для формування комплексного підходу до розглядання історії кластерної економіки США.

2.3. Позитивні та негативні зміни формування промислово-фінансових кластерів в США

За останнє п'ятдесятиліття у світі відбулися кардинальні технологічні зміни, завдяки яким запроваджено новітні технології, що взаємодіють між собою (мікроелектроніка, нанотехнології, телекомунікації, комп'ютери, мобільні пристрої, біотехнології тощо). Ці технології передбачають використання нових форм організації інноваційних процесів. Невипадково у багатьох країнах кластерний аналіз (підхід) став активно використовуватися для формування та здійснення національної промислової політики. Кластерний підхід дозволяє ще ефективніше взаємодіяти приватному сектору, державним органам, торговим об'єднанням, дослідницьким та освітнім інститутам в інноваційному процесі. Кластерний підхід може бути основою для налагодження довгострокового співробітництва між представниками підприємницької сфери та держави з метою знаходження шляхів для ефективної реалізації існуючих інвестиційних можливостей та необхідних заходів державної політики [1, с. 123]. Багато індустріально розвинених країн є безліч прикладів, демонструють високе соціально-економічне значення кластерів. Це дало змогу в майбутньому створити нові кластери. Так наприклад в США були сформовані ключові промислові кластери, такі як, наприклад, у Силіконовій долині (ІТ та інноваційний сектор) та (до 1970-х) Індустріальний пояс (важка промисловість). Цілі галузі стали взаємодіяти всередині кластерів, сприяючи мультиплікативному ефекту щодо збільшення робочих місць та обміну технологій у національній економіці.

Втім, у будь-якого процесу є позитивні та негативні аспекти. Варто зазначити їх в рамках даної роботи для досягнення об'єктивного висвітлення історичної ретроспективи та розтлумачення розвитку кластерної економіки в США.

Розпочнемо з негативних аспектів. Зростання великомасштабної промисловості в США має багато як позитивних так і негативних результатів. Проте існували і деякі серйозні проблеми або негативні наслідки. Ось основні проблеми які принесла індустріалізація в американське суспільство наприкінці 1800-х та початку 1900-х років:

Довгий робочий день – від 10 до 12 годин на добу, часто без вихідних. Такі довгі робочі дні були виснажливими для робітників і нерідко провокували робітників до страйків (див. Додаток В).

Оплата була низькою – 1 долар або 1,5 долара на добу були загальними для чоловіків, ще менше для жінок і набагато менше для дітей. Це було достатньо для одного чоловіка або жінки в той час, але не для цілої сім'ї.

Небезпечні умови праці існували на багатьох заводах і шахтах, і в той час було мало законів чи правил безпеки для захисту працівників. Тому смертність на підприємствах була досить високою, а компенсації, на той час, не існували.

Дитяча праця була звичайною справою у багатьох галузях промисловості. Власники заводу наймали дітей, тому що вони працюватимуть на нижчі зарплати, ніж у дорослих. Експлуатація дитячої праці була вигідна підприємствам, тому вони заохочували усіх членів сім'ї на працю на своєму підприємстві [34, с. 80].

Позитивні наслідки індустріалізації відчули власники фабрики та члени вищого суспільства. Деякими перевагами користувались усі члени американського суспільства. Цей період створив основу для підвищення рівня життя громадян та надав їм можливість заробляти власний капітал. До основних позитивних наслідків індустріалізації в США відносяться:

Підвищення рівня життя – більший відсоток населення отримав можливість підвищити свій рівень життя та збільшити свій дохід.

Збільшення робочих місць. Робочий клас виявив, що йому легше знаходити роботу, ніж у попередні роки, завдяки фабрикам, яким потрібна велика кількість працівників на виробництві та в обслуговуванні.

Більш доступна продукція – масове виробництво продукції на фабриках означало збільшення продуктів, що призводило до надлишку, а також менш дорогих або більш доступних продуктів.

Розвиток міст як центрів суспільного життя – одним із найбільш тривалих наслідків індустріалізації є збільшення кількості міст [91, с. 177]. Прошли ті дні, коли люди жили в невеликих містах чи селищах, або на фермах. Що колись було невеликим містечком, стало повноцінним містом з великою інфраструктурою та великим числом жителів.

Наслідки індустріалізації допомогли США підняти свій статус та престиж на міжнародній арені шляхом підкорення нових ринків збуту своєї продукції. США виготовляли продукцію більше ніж будь яка інша країна, економічна потужність країни стала вирішальним фактором у Першій світовій війні 1914 – 1918 рр. коли США стала основним поставником промислової продукції в Європу та стала найбільшим кредитором в світі. Зміни настали і в американському суспільстві, воно освідомило статус країни в світовій економіці та підтримувала такі ідеї як імперіалізм, які в США набули відмінної форми від європейського зразка, тут ставилось за мету відвоювання ринків збуту. Стосовно ринків збуту хочеться зазначити, що внутрішній ринок США був розвинутий найбільше завдяки великим підприємствам які надавали робочі місця великій кількості людей. Продукція яку виробляли США, а це текстильні вироби, інженерні структури, оброблена нафта та газ та господарські вироби, були в великій кількості, тому суспільство могло забезпечити свої потреби власним виробником. А надлишок товару хлинув на світовий ринок по найнижчій ціні, нерідко нижчий ніж в самих США, щоб затвердитися на тому чи іншому ринку збитку товарів. Все це в сумі призвело до підвищення рівня життя в США, до зростання фінансової освіти серед населення, та формування

громадянського суспільства через створення профспілок та масові страйки [78, с. 27].

Варто відзначити, що комплексне бачення негативних ефектів промислових кластерів у просторовій економіці сформувалося після 1990 року, коли М.Е. Портер запропонував свою нову інтерпретацію категорії «Промисловий кластер». Ключові негативні зміни, які може набути національна економіка після впровадження кластерного підходу для формування регіональних об'єднань підприємств і постачальних ланцюгів і центрів інновацій, наступні:

1. Ефект блокування. Потенційна зосередженість кластерних фірм на локальних контрактах, що часто призводить до відсутності гнучкості і, отже, нездатності адаптуватися до змін зовнішнього ринку.

2. Вразливість до ефекту спеціалізації. Кластерні фірми розвивають свою спеціалізацію в рамках ланцюга доданої вартості, щоб підвищити якість кінцевого продукту. Однак, роблячи це, вони знижують економічну гнучкість всієї промислової системи регіону

3. Ефект надмірної концентрації. Кластеризація приваблює малі та середні фірми в точки життя, пов'язані з промисловим кластером. Цей процес посилює конкуренцію всередині кластерної зони. Високий рівень конкуренції може знизити здатність малих і середніх компаній вижити. Ця тенденція часто призводить до негативної динаміки індексів соціально-економічного зростання регіону.

4. Блокуючий ефект. Кластерні фірми часто створюють бар'єри для входу нових учасників. У середньостроковій перспективі це може перетворити деякі регіональні ринки на олігополію чи навіть монополію структури.

5. Ефект синдрому самодостатності. Опора кластерних фірм на їхній попередній досвід та успішні практики, застосовувані в минулому. У середньостроковій перспективі це зменшує інноваційний потенціал регіону. [43, с. 24]

Представлені негативні наслідки промислової кластеризації є одними з соціальних та економічних наслідків, яких регіональні політики не очікують і не можуть передбачити. Така ситуація зумовлена недостатнім теоретизуванням взаємодії промислового кластера та регіону. Більшість ефектів мають змішаний характер (географічний та економічний), тоді як основні підходи до промислової кластеризації розглядають промисловий кластер та його зовнішні взаємодії, акцентуючи увагу лише на одній із двох сторін: географічній (класичній, агломераційній та адміністративній). підходи) або економічний (системний, інституційний та мережевий підходи). У цій статті, щоб надати комплексне уявлення про походження негативних ефектів промислової кластеризації, ми використовуємо системний та агломераційний підхід, представлений у наших попередніх дослідженнях.

Вивчення досвіду розвинених країн свідчить про це інноваційні кластери мають більшу здатність до інновацій завдяки таким ключовим перевагам:

1. На відміну від традиційних промислових інноваційних кластерів, кластери являють собою систему тісних взаємовідносин не тільки між компаніями, їх постачальниками та замовниками, а й з інституціями знань, зокрема дослідницькими центрами, університетами, науково-дослідними інститутами. Як генератор нових знань та інновацій вони забезпечують високий рівень конкурентоспроможності. Інноваційний процес включає постачальників і споживачів, а також компанії з інших галузей, і в результаті міжфірмової співпраці знижуються витрати на НДДКР.

2. Суб'єкти компаній – учасників інноваційного кластеру, особливо МСП, здатні точніше та швидше реагувати на потреби клієнтів. Учасники кластера сприяли доступу до нових технологій, що використовуються в різних сферах економічної діяльності.

3. Кластерні структури створюють позитивні ефекти не лише для кластерної асоціації та її членів, а й для регіонів проживання: збільшення зайнятості, зростання заробітної плати та прибутків, активізація підприємницької діяльності тощо. Кластерні структури забезпечують

економічне зростання регіону в цілому, а не лише учасників кластера, підвищення добробуту всього населення, прискорення науково-технічного прогресу регіону, удосконалення регіональної інноваційної системи.

4. Суб'єкти фірми в кластері перебувають під інтенсивним конкурентним тиском, який посилюється постійним порівнянням власної діяльності з бізнесом подібних компаній.

5. Здатність координувати зусилля та фінансові ресурси для створення нових продуктів і технологій та виведення їх на ринок. У середині кластера можливе вирівнювання ланцюга поставок, від створення продукту до його виробництва та до ринку.

6. Участь держави у формуванні кластерних стратегій. Якщо початкові кластери формуються лише завдяки «невидимій руці ринку», особливо під час модернізації ТНК в останні роки, багато урядів почали «вирощувати» власну ініціативу в рамках державно-приватного партнерства, надаючи цьому процесу відчутної матеріальної та моральної допомоги.

7. Створення стійкої системи розподілу нових технологій, знань, продуктів, так званої технологічної мережі, яка базується на спільній науковій базі.

8. Можливість здійснювати внутрішню спеціалізацію та стандартизацію, мінімізуючи вартість інновацій.

9. Наявність системи інноваційних кластерів гнучких бізнес-структур – малого бізнесу, що конкурують у виробництві креативних ідей, що дозволяють намацати інноваційні точки зростання економіки регіону.

10. Регіональні та місцеві кластери малих фірм забезпечують високий ступінь спеціалізації в обслуговуванні певної бізнес-ніші, оскільки це забезпечує доступ до капіталу для промислових підприємств, інших ресурсів, а також активний обмін ідеями та передачу знань від науковців до бізнесменів.

Аналіз показує, що кластерна модель організації інновацій веде до створення інноваційного продукту. Ця інновація є продуктом спільної діяльності суб'єктів господарювання, що дозволяє їм прискорити поширення

мережових зв'язків у загально регіональному економічному просторі. Крім того, різноманітність різних джерел технологічних знань і взаємовідносин сприяє поєднанню факторів у досягненні конкурентних переваг і стає передумовою для інновацій. Об'єднання в інноваційний кластер на основі вертикальної інтеграції формує не спонтанне зосередження різноманітних технологічних винаходів, а певну системне поширення нових знань і технологій. При цьому найважливішою умовою ефективного перетворення винаходів в інновації є створення мережі стійких партнерських відносин між усіма учасниками кластеру.

Перевагою також є ефект кластерного охоплення, який виникає при наявності факторів виробництва, які можна використовувати як для виробництва кількох видів продукції. Природа цього фактора багатофункціональна. А в кластерах ефект охоплення значно посилюється, оскільки є можливість використовувати багатofакторність на різних підприємствах при мінімізації витрат, пов'язаних з його передачею. Крім того, інноваційна структура кластера допомагає знизити загальні витрати на дослідження та розробку інновацій за рахунок збільшення ефекту структури виробництва, що дозволяє учасникам кластеру послідовно вводити інновації.

Кластери сприяють розвитку регіональної та національної економіки завдяки таким положенням:

1. Взаємовідносини всередині кластера призводять до нових методів конкуренції, що сприяє створенню інновацій.
2. Кластери створюють умови для формування регіональних інноваційних систем.
3. Кластери виступають як «точки зростання» внутрішнього ринку та міжнародного розвитку для всієї країни чи економіки регіону. Наявність кластеру галузей прискорює створення факторів конкурентної переваги, процес шляхом спільного інвестування в розвиток технологій, інформації, інфраструктури, освіти.

4. Взаємовідносини всередині кластеру забезпечують розвиток аутсорсингу, де малі та середні підприємства виробляють продукцію, роботи та послуги для ключових стейкхолдерів кластеру, тим самим сприяючи розвитку бізнесу в регіоні.

5. Конкуренція між виробниками в кластері призводить до більшої спеціалізації, пошуку нових ніш та розширення кластеру, в результаті чого утворюються нові підприємства, що підвищує прибутковість регіонального виробництва, вирішує проблему зайнятості та посилює інтеграційний потенціал регіону.

6. Кластери є однією з форм інституційного забезпечення транскордонного співробітництва у сфері торгівлі, сільського господарства, туризму, транспорту, інфраструктури, що сприяє економічному розвитку прикордонних територій.

Підводячи підсумок цього розділу, ми здійснили комплексний і систематичний концептуальний аналіз негативної сторони промислової кластеризації. Виходячи з системного та агломераційного підходів, ми проілюстрували походження негативного впливу промислової кластеризації на регіон. Запропонований концептуальний механізм показує, що більшість згаданих негативних ефектів пов'язані з тенденцією кожного промислового кластера замикатися в собі в середньостроковій перспективі.

Формування кластера загалом визначається як процес організованої інтеграції незалежних підприємств та інших активних учасників, співробітництва навколо визначеної функціональної ніші та як визначення тісних стосунків і профспілок для підвищення їхньої колективної конкурентоспроможності.

Розрізняють такі види кластерів, як інноваційний, промисловий, регіональний. Вчені своєрідно визначають сутність кластерних спільнот. Одні вчені визначають географічну концентрацію як основну характеристику кластеру, а інші дослідники головною ознакою кластера вважають галузеву приналежність або інноваційну спрямованість. У сучасній економіці

інноваційна цілеспрямованість стає основною характеристикою нинішніх кластерів, оскільки визначає їх конкурентоспроможність.

Сталий розвиток цих кластерів значною мірою залежить від доступу до найсучасніших джерел наукових знань та найсучасніших технологій. Це також залежить від ймовірності концентрації значних обсягів фінансових ресурсів. Вирішальну роль у процесі інноваційної орієнтації кластеру відіграє наявність цивілізованої інфраструктури інтелектуального та фінансового капіталу.

Взаємодія всередині інноваційного кластера здійснюється через вертикальні та горизонтальні зв'язки. Саме співпраця всередині кластера та здатність його учасників ефективно використовувати внутрішні та зовнішні ресурси визначає конкурентоспроможність усього інноваційного кластеру. Профспілка, залучена до інноваційного кластера, створює особливо орієнтовану систему розподілу нових знань, технологій та інновацій. У той же час чисте формування постійне і стабільне відносини між усіма учасниками кластеру є важливою умовою ефективного перетворення винаходів у інновації та інновації в конкурентних перевагах.

Однак кластери не є ідеальним елементом для економіки тому що список переваг можна продовжити переліком недоліки інноваційного кластера:

- надмірна концентрація підприємств у внутрішніх відносинах та екологічні конфлікти за межами кластеру можуть призвести до застаріння технологій та зниження їх конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- зарезервованій характер кластера може призвести до зниження еластичності підприємств-учасників;
- відсутність конкурентів в ізольованому кластері «знищує» необхідність постійного оновлення виробничо-збутового процесу;
- унікальність кожного кластера призводить до значного ускладнення оцінки ефективності його функціонування, оскільки немає можливості порівняти з іншими кластерами;

- співвідношення між наслідками всього кластера та продуктивністю кожного його члена.

Світовий досвід свідчить, що регіони, на території яких розвиваються інноваційні кластери, займають лідируючі позиції, виступаючи концентрованими формами економічної діяльності, що здійснюються в тісній взаємодії з інфраструктурними знаннями. Основним пріоритетом поточної економічної політики є побудова національної інноваційної системи з урахуванням кластерного характеру конкурентоспроможних галузей. Лідери багатьох країн і регіонів світу спрямовують свої зусилля на побудову на своїй території інноваційних кластерів. При цьому кластерний підхід докорінно змінює структуру державної промислово-інноваційної політики: зусилля національних урядів спрямовані не на підтримку окремих підприємств і галузей економіки, а на формування взаємовідносин між постачальниками та замовниками, кінцевими споживачами, і виробників, виробників та державних установ.

Кластеризація американської економіки не є абсолютно новим механізмом інноваційного розвитку, а є скоріше аналогом територіально-виробничих комплексів, побудованих у командній економіці. Процес кластеризації стає особливо важливим і вважається механізмом формування регіональних інноваційних систем, які формують національну інноваційну систему.

Механізм формування кластеру в регіоні реалізується на основі спільних зусиль і компетенцій різних учасників, серед яких промислові підприємства з виробництва та переробки сировини, комерційні збутово-маркетингові організації, сервісні підприємства галузі, матеріально-технічних, фінансових, консалтингових, науково-дослідних та навчально-освітніх установ, управлінських та контролюючих організацій.

Ізольовані дії всіх членів кластеру об'єднуються в одному напрямку для отримання найкращих результатів, передбачаючи значний рівень конкурентоспроможності на внутрішньому ринку.

Кластери ведуть бізнес не лише за допомогою дієвого механізму регіонального розвитку, а й створюють умови для ефективної співпраці бізнесу, науки та влади. Практичний досвід показує, що найвищий рівень конкурентоспроможності внутрішнього ринку купується за рахунок формування інноваційного кластера.

Основну роль в організації інноваційного кластера відіграє інтегративна співпраця науково-освітніх підприємств з промисловими підприємствами за підтримки державних органів. Найефективніше процес кластеризації здійснюється в регіонах, які активно створюють інноваційну інфраструктуру для підтримки промислового потенціалу наукового інноваційного та освітнього потенціалу.

Таким чином, якщо інноваційні кластери присутні в країні, регіоні, території чи будь-якому іншому утворенні, це змінює зміст економічної політики, коли зусилля спрямовані не на підтримку окремих підприємств, а на розвиток системи взаємовідносин між активними учасниками економічної політики. економіки та державних установ. Економічна політика має бути спрямована на конкурентні переваги через розвиток інноваційних кластерів як ефективного механізму реалізації. Інноваційна кластерна політика – це генеральний план інноваційного розвитку, де має бути показана не лише початкова промислова конфігурація, яка базується на нових регіональних ключових технологіях, а й конкретна система розробки виробничо-технологічних схем з урахуванням ресурсу, інфраструктура та ринкові умови.

Інноваційний кластер – це динамічна система, яка забезпечує саморозвиток на основі виконання синергетичного ефекту. Сприяючи розвитку вихідної мережної системи в державі для отримання інноваційного виробництва, кластерна політика повинна визначати характер технічного прогресу на окремих етапах, створення умов для розвитку науково-дослідної бази та підвищення освітнього потенціалу. Одним із пріоритетних напрямків розвитку інноваційного кластера має стати створення інноваційного бізнесу,

здатного впроваджувати проривні технології, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Таким чином, кластерна економіка має як свої плюси, так і мінуси. Задля запобігання негативному впливу промислової кластеризації на регіональне соціальне та економічне зростання потрібно інтенсифікувати розвиток галузевої конкуренції через підтримку інноваційно-орієнтованих фірм. Цей простий захід потенційно здатний зменшити негативні наслідки промислової кластеризації та зробити регіональну економіку більш ефективною.

РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕС І НАСЛІДКИ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ США

3.1. Визначення терміну «індустріалізація» та основні етапи

Важливо одразу відзначити, що поняття кластерної економіки та кластеру нерозривно пов'язано з індустріальною революцією та розвитком промисловості в США. Теоретичний аспект кластеру вимушений послуговуватись історичним бекграундом індустріалізації задля складання об'єктивної та всебічної картини розвитку кластерної економіки в країні. Індустріалізацію в США (в широкому сенсі її можна було б навіть назвати «кластеризацією»), бо, на нашу думку, саме кластеризація економіки США є кінцевим економічним наслідком всіх індустріальних революцій у країні) можна умовно розділити на декілька основних етапів:

Кінець XVIII – перша половина XIX ст. – перша індустріальна революція, яка характерна ввозом у США інноваційних технологій та зародженням патентної економічної традиції. Фактично – закладання основ для майбутньої індустріалізації країни.

Середина XIX – кінець XIX ст. – швидкий темп індустріалізації досягається завдяки величезному економічному імпульсу на тлі Громадянської війни 1861-1865 рр. і накладається на загальносвітовий феномен розширення та розшарування інноваційних процесів. Закладання основних кластерних регіонів в Америці.

Початок XX ст. – середина XX ст. – період демонополізації та регуляції економіки, що призводить до поліпшення кооперації приватного бізнесу та державного інтересу, фактичне утвердження багатьох сучасних кластерів.

1970-сьогодення – так звана Третя промислова революція надає світу імпульс розвитку інформаційно-комунікативних технологій. В рамках нашої роботи важливу роль тут буде відігравати інноваційний кластер Силіконової долини.

Важливим буде зазначити, що 1 та 4 етапи індустріалізації ми розглядати в рамках даної роботи не будемо, це тема інших досліджень. Нас цікавить в першу чергу задані хронологічні межі: 1800-1930-і роки.

Індустріалізація може бути описана трьома способами: по-перше, як «виробництво всіх матеріальних благ, не вирощених безпосередньо на землі», або, по-друге, «як економічний сектор, що включає видобування, виробництво та енергію». Найцікавішим для наших цілей є третє визначення, яке розглядає галузь як «особливий спосіб організації виробництва, який передбачає постійний процес технічних та соціальних змін, який постійно підвищує здатність суспільства виробляти широкий спектр товарів». У цьому визначенні індустріалізація розглядається як загальний процес, що впливає на суспільство через безпрецедентне збільшення товарів та послуг [90, с. 8].

Індустріалізація – розвиток великої машинної техніки та впровадження її в господарство країни. Індустріалізація країни означала насамперед розвиток важкої промисловості – металургійної, паливної, енергетичної, хімічної, машинобудування [35, с. 9; 71, с. 28].

Але в рамках даної роботи мова йде про особливості впливу індустріалізації на формування кластерної економіки на прикладі США. Тобто звісно ми можемо охарактеризувати цей процес якимось універсальним терміном, але це було б некоректно, тим паче США виробили свою власну програму яка піднесла ці процеси на істотно новий рівень розвитку.

Що стосується США то процеси індустріалізації та урбанізації почалися тут задовго до кінця XIX – початку XX ст., але в цей період вони значно прискорилися через технологічні інновації, соціальні зміни та політичну систему, що все більше піддається економічному зростанню не зважаючи на будь які перешкоди. До 1880-х рр. індустріалізація була залежною від встановленого розподілу праці, що призвело до того, що більшість робочих місць через велику кількість робітників були роздроблені на менш дрібні де люди робили лише невелику частину робочого циклу. Після 1880-х рр. індустріалізація значно більше залежить від механізації – заміни людей

машинами – за цим слідувало збільшення виробництва та прибутку. Розвиток сучасної електромережі, починаючи з початку 80-х рр. XIX ст., сприяє технічному прогресу. Конвеєрні лінії Генрі Форда та зростання масового виробництва на рубежі XIX і XX століть лише посилили цей ефект. У результаті загальна виробнича продукція Сполучених Штатів в 1929 році була в двадцять вісім разів більше, ніж у 1859 році. Якщо взяти статистику по зростанню населення за цей же період то цифри виросли в 7 разів [98]. І дійсно ця доба є найбільш переламною в затвердженні США як потужної індустріальної держави, але я хотів би повернути нас у часі в більш ранні роки історії індустріалізації США. Розглянувши передумови та основні фактори в першому розділі ми тепер розуміємо, що виступало фундаментом у формуванні соціально-економічних змін в США, тому зараз мені доведеться звернути вашу увагу на основні етапи індустріалізації.

Розпочнемо з етапу ранньої індустріалізації. Його хронологічні рамки 1800 – 1820-ті рр. XIX ст. В американській історіографії він пов'язаний з діяльністю людей яких називали промисловцями (eng. Industrialist) або бізнес-магнатами (eng. business magnate). Раніше ми вже згадували таких діячів як Семюель Слейтер та Мозеса Брауна які дійсно стояли у витоків індустріалізації в США. Як Ви пам'ятаєте в цей період в США активно розвивалось текстильне виробництво з використанням фабрик для масової продукції. І тут ще одне ім'я слід згадати, це Лоуелл Френсіс Кебот.

Лоуелл Френсіс Кебот (Lowell, Francis Cabot) (1775 –1817), засновник текстильного виробництва в Бостоні, США. Дехто навіть вважає, що саме Лоуелл був першою людиною який створив дійсне прядильне виробництво з повним замкнутим циклом виробництва під дахом однієї фабрики. Лоуелл виділявся серед перших американських промисловців батьківським ставленням до своїх робітників, та до умов їх життя і праці.

Також в цей період США освоюють паровий двигун, який відіграв найбільший вплив на майбутній розвиток США. На початку ці «пожежні машини», як їх тоді називали, використовувались тільки в текстильних

фабриках та енергетичних верстатах через їх величезний розмір. Проте з розвитком технологій та появи більш компактних варіацій парова машина пробилася на фабричні станції і дозволила більш ефективно випускати споживчі товари. Від тепер виробництву допомагають двигуни замість людської праці, багато людей стали безробітними і призначалися для виконання більш простих завдань.

Але якщо характеризувати цей період загалом, то на початку XIX ст. Америка була в основному аграрною країною із сільськогосподарською економікою, за винятком деяких східних текстильних фабрик та майстерень. Також в цей період відбулася ще одна визначна подія. 2 лютого 1819 року Верховний суд США прийняв рішення про юридичний статус корпорацій. Тепер приватні корпорації набули юридичного статусу та стали відповідати закону. Тепер люди могли вільно інвестувати гроші в корпорації не зважаючи на результати. Це сприяло зростанню фінансової незалежності підприємців та збільшенню інвестицій.

Наступний етап та його хронологічні рамки (1820 – середина 30-х рр. XIX ст.) пов'язані із процесами експансії США на захід та намаганнях заселити нові землі.

Оскільки виробництво стало більш ефективним та збільшувалося, транспорт став ключовим елементом промислового зростання. Зростали інвестиції в канали та залізниці. Це розширення транспортування пов'язувало великі промислові райони США і дозволило швидше рухатись товарам і людям, необхідних для того, щоб йти в ногу з часом зростаючими темпами. Взагалі у цей період люди зрозуміли що майбутнє за потягами. Залізничні колії зіграли велику роль у розвитку Сполучених Штатів від промислової революції на Північному Сході (1810–1850 рр.) До заселення Заходу (1850–1890 рр.). Американська залізнична манія почалася з Балтіморсько-Огайської залізниці яку було побудовано в 1828 році. Залізнична справа процвітала, поки «Паніка 1873 року» не збанкрутувала багато компаній і тимчасово закінчила зростання залізничних шляхів в країні.

На жаль, цей період закінчується подією яка порушила вектор розвитку США на майже 15 років, це «Паніка 1837 року» про яку ми вже згадували. Але США все ще не вичерпала свої ресурси і продовжила зростання своєї індустріальної могутності, адже тепер в очі промисловців потрапляє новий продукт який змінив увесь світ та чий вплив ми бачимо і донині – це нафта.

Наступний етап триває з 60х рр. XIX ст. – до кінця XIX ст. Він характеризується появою так званих «Баронів-розбійників» і пов'язаний із діяльністю Джона Девісона Рокфеллера, першого нафтового магната, та великої кількості винахідників які дали поштовх науково-технічній революції.

Наприкінці 1850-х – початку 1860-х років набувають поширення гасові лампи і підвищився попит на сировину для газу – нафту. У цей час Рокфеллер знайомиться з хіміком Самуелем Ендрюсом, який займався питаннями переробки нафти і був переконаний у перспективності газу як засобу для освітлення. Рокфеллера зацікавило повідомлення про родовище нафти, виявлене Едвіном Дрейком в 1859 році. Спільні інтереси об'єднали Ендрюса та Рокфеллера, і вони на паритетних засадах з компанією Кларка створили нову нафтокомпанію «Ендрюс і Кларк». Партнери заклали в Клівленді нафтопереробний завод «Флетс». Транспортували нафту і готову продукцію залізницею [50, с.31].

Компанія Standard Oil була створена в 1870 році. Рокфеллер зайнявся пошуками нафти. На початку своєї діяльності майбутній мільярдер помітив, що весь нафтовий бізнес являє собою якусь сумбурну машину. Він розумів, що, лише впровадивши порядок у роботі, можна буде думати про якийсь комерційний успіх. Цим він і зайнявся з партнером. Для початку був створений статут фірми. Для того щоб мотивувати співробітників, Рокфеллер на перших парах вирішив відмовитися від заробітної плати, а замість цього, винагороджувати їх акціями компанії. Він вважав, що завдяки цьому вони будуть активніше працювати, адже будуть вважати себе частиною компанії. Так і їх кінцевий дохід буде залежати від успішності бізнесу.

Бізнес став приносити доходи, а Рокфеллер став поступово скуповувати інші нафтові фірми по одній, невеликі підприємства, які не коштували надто дорого. Така стратегія не подобалася багатьом американцям. Рокфеллер домовлявся із залізничними компаніями про регулювання транспортних цін, таким чином Standard Oil отримала нижчі ціни, ніж у конкурентів: за перевезення бочки нафти вона платила 10 центів, тоді як конкуренти — 35 центів, причому з різниці в 25 центів з кожної бочки компанія Рокфеллера також отримувала дохід. Конкуренти не могли йому протистояти, Рокфеллер поставив їх перед вибором: об'єднання з ним, або розорення. Більшість з компаній-конкурентів надала перевагу входженню до складу Standard Oil в обмін на частку акцій.

Вже до 1880 року, завдяки численним дрібним і середнім злиттям в руках Рокфеллера було зосереджено 95 % нафтовидобутку Америки. Ставши монополістом, Standard Oil підняла ціни і стала найбільшою компанією в світі того часу. Через 10 років закон Шермана проти монополій зажадав розділити Standard Oil. Після цього Рокфеллер роздробив бізнес на 34 дрібних компанії і у всіх з них зберіг контрольний пакет, при цьому збільшивши капітали. Практично всі великі американські нафтові компанії були саме від Standard Oil, в тому числі ExxonMobil, Chevron.

Standard Oil приносила Рокфеллерові \$3 млн. щороку, він володів шістнадцятьма залізничними і шістьма сталеливарними компаніями, дев'ятьма фірмами, що торгували нерухомістю, шістьма пароплавствами, дев'ятьма банками і трьома апельсиновими гаями [62].

Звісно ж не варто недооцінювати внесок Рокфеллера в розвиток промислової могутності США, але ми бачимо тут як позитивні так і негативні моменти. Але в цілому діяльність Рокфеллера не сильно відрізнялась від діяльності тогочасних «Баронів-розбійників» (див. Додаток Г).

Так хто такі ці «Барони-розбійники»? Якщо ми хочемо дізнатися хто такі «Барони-розбійники» нам слід ознайомитися з загальною думкою американського суспільства щодо промисловців тих літ та їх діяльності

«додаток 5». Тут ми одразу побачимо образ дуже жадібного експлуататора-капіталіста, цей образ дуже сильно засів в свідомості американців, але насправді це була спотворена дійсність. Так більшість промисловців цієї доби можна поділити на дві групи, ті хто поглинають, або ті кого поглинають. Все це стало можливим через розвиток монополізму в економіці США.

Важко сказати хто був першопроходьцем у цій справі, але це і не потрібно. США завжди вважалась країною можливостей і ці люди були тими хто користувався цими можливостями. У цю добу найбільш вигідними сферами були; будівництво залізниць та видобування сировини.

Розпочнемо з залізниць, як ми вже раніше зауважили залізниці змінили США в плані економічного розвитку. На державному рівні стимулювалися будівництво залізниць, політики просували закони для поліпшення їхнього будівництва, також виплачувалися дотації для нагляду за залізницями.

Більшість істориків з бізнесу припускають, що трансконтинентальні залізниці ніколи не будувалися без державних субсидій. Вільний ринок не зможе забезпечити адекватний капітал. Докази цієї теорії полягають у тому, що залізничні магістралі Тихоокеанського регіону та Центральної частини Тихого океану, які були завершені в роки після війни між штатами, отримували субсидії від федерального уряду у вигляді кредитів з низьким відсотком, а також масивних земельних грантів. Але тут не повинно бути причин і наслідків: субсидії не потрібні, щоб створити трансконтинентальні залізниці. Ми знаємо це, тому що, як багато доріг і каналів було приватним фінансуванням на початку дев'ятнадцятого століття, ринковий підприємець побудував свою власну трансконтинентальну залізницю. Джеймс Дж. Хілл побудував Велику Північну залізницю «без будь-якої державної допомоги, навіть права на дороги, через сотні кілометрів громадських земель, оплачуваних готівкою», як заявив сам Хілл [55, с. 411]. Тобто ми бачимо що при таких умовах транспортні компанії були приречені на успіх.

На 1880 рік в країні було 17 800 вантажних локомотивів, що перевозили 23 600 тон вантажів та 22 200 пасажирських локомотивів. Американська

залізнична промисловість була найбільшим роботодавцем нації поза сільськогосподарським сектором [97, с. 243]. Вплив американських залізниць на швидке зростання промисловості був неймовірним, включаючи відкриття сотень мільйонів акрів дуже хороших земель сільськогосподарського призначення, готових до механізації, зниження витрат на харчування та всі товари, величезний національний ринок збуту, створення культури інженерної майстерності та створення сучасної системи управління.

Нью-Йоркський фінансист Джон Пірпонт Морган зіграв більш домінуючу роль у консолідації залізничної системи наприкінці ХІХ століття. Він організував реорганізацію та консолідацію у всіх частинах Сполучених Штатів. Морган зібрав великі суми інвестицій в Європі, але замість того, щоб примножувати ці кошти, він допоміг залізницям реорганізуватися і досягти більшої ефективності. Він боровся проти спекулянтів, зацікавлених у спекулятивному прибутку, і побудував бачення інтегрованої транспортної системи. У 1885 році він реорганізував Нью-Йоркську, Вест Шорську і Буфальську залізниці, об'єднавши їх в Центральну Нью-Йоркську залізницю. У 1886 році він заснував компанію Reading Company, а в 1888 році – Chesapeake and Ohio Railway. Він був сильно пов'язаний з залізничним магнатом Джеймсом Дж. Хіллом та Великою Північною залізницею [60].

Такі промисловці, як Морган, Корніліус Вандербілт і Джей Гулд, стали багатими за рахунок власності залізниць, оскільки великі залізничні компанії, такі як Велика магістральна залізниця та Південно-Тихоокеанська транспортна компанія, охопили за площею не один штатів. У відповідь на монополістичні практики на володіння деякими залізницями з боку їх власників, Конгрес прийняв закон про загальнодержавну торгівлю та створив Загальнодержавну комісію комерції (ICC) у 1887 році. [88, с. 245-252]. ICC опосередковано контролював підприємницьку діяльність залізних доріг шляхом впровадження законів.

У 1889 та 1890 рр. за ініціативою Моргана було організовано конференції, в яких брали участь президенти залізниць, з метою допомогти цій

галузі дотримуватися нових законів та затверджувати угоди про підтримку «державних, розумних, рівномірних та стабільних ставок». Конференції були першими в своєму роді, і шляхом створення спільноти, яка цікавилась в здоровій конкуренції залізниць, було відкрито шлях до великих консолідацій підприємств початку ХХ ст. Конгрес прийняв антимонопольне законодавство про заборону монополізму залізниць (та в інших галузях), починаючи з Антимонопольного закону Шермана в 1890 році.

Будівництво локомотивів та прокладання залізниць по справжньому об'єднало країну. Після кровопролитної громадянської війни, після так званої «Реконструкції Півдня», США зуміли не тільки повернути свій економічний статус, але і збільшити його. Що стосується залізничних доріг то США доволі швидко посіли перше місце за протяжністю шляхів обігнавши країни Європи. І все це не було б можливе без діяльності так званих «Баронів-розбійників» які насправді були не жадібними експлуататорами, а доволі підприємливими людьми які знали свою справу, тому залізнична сфера забезпечила їх такими статками.

Наступний тип промисловців яких теж прираховують до «Баронів-розбійників» це сировинні магнати. Вони мали дещо вищий статус ніж ті що займались в залізничній справі, адже щоб зробити залізницю необхідне вугілля, залізо, парові двигуни та інші ресурси. Але з іншого боку ніхто не забороняв промисловцям мати свою долю як і у сфері сировини так і у залізничній сфері. Яскравим прикладом такого промисловця є Ендрю Карнегі.

Ендрю Карнегі був гарним прикладом людини яка змогла реалізувати себе в Новому Світі. «Країна можливостей», як її називали люди, була місцем концентрації багатьох успішних людей, і Ендрю Карнегі був одним із них. Його історія починалась як і у багатьох в цій країні, мігрант з Європи із складним життям який зміг піднятися на вершину. Таким був Ендрю Карнегі, ця людина дуже тісно пов'язана з промисловим бізнесом в США, ця людина зробила значний вклад в індустріалізацію в США.

Якщо ви ще не забули то індустріалізація – це соціально-економічна зміна суспільства. Зазвичай люди опускають таке поняття як «соціальна» і приділяють увагу лише економічній частині аспекту. Його філантропічні настрої зростили громадянське суспільство в США. Навіть такі негативні, з першого погляду, події як, наприклад, страйки дали суспільству поштовх для розбудови демократії. Тепер нам слід більш детально звернути увагу на те через що Карнегі став настільки значною персоною у сфері добутку сировини.

Карнегі зробив свій статок в металургійній промисловості, контролюючи операції з чорної металургії, він став володарем найбільших запасів металевих руд в Сполучених Штатах. Одне з його двох чудових нововведень полягало у дешевому та ефективному масовому виробництві сталі шляхом прийняття та введенню Бесемерівського процесу (технологія переробки чавунів, які містять мало фосфору і сірки й багаті на силіцій (не менше 2 %), на сталь), що дозволило прискорити плавлення чавуну та виробництво сталі. В результаті стали знижуватися ціна, і сталь Бесемер була швидко прийнята на поставки; однак вона не підходила для будівель і мостів [84].

Другим його нововведенням була вертикальна інтеграція всіх постачальників сировини. Наприкінці 80-х рр. Carnegie Steel став найбільшим виробником чавуну, сталевих рейок та коксу у світі, здатний виробляти приблизно 2,000 тон свинцевого металу на добу. У 1883 році Карнегі купив конкурентоспроможну компанію Homestead Steel Works, яка включала в себе великі заводи, які обслуговували вугільні шахти і залізнорудні поля разом із довгою залізничною колією у 425-миль (684 км) і ряд озерних пароплавів [59, с. 364-365]. Карнегі поєднав свої приватні активи та власних партнерів у 1892 році і створив величезну компанію «Carnegie Steel» [80, с. 14].

Ендрю Карнегі завдяки своїх нововведень створив великого промислового гіганта який був повністю самодостатнім і інноваційним. США до Ендрю Карнегі і після, це дві різні країни. Якщо до початку діяльності Карнегі залізні руди добувалися в певних родовищах, а їх транспортування та переробка була доволі витратною, то після, майже всі родовища США були

розробленні а самі процеси переробки і транспортування значно подешевшали. Залізо почали використовувати всюди, від будівництва колій та мостів, до будівництва фабрик та осель. Хоча Карнегі не був винахідником за сферою діяльності, він завжди знав що модернізація та нові технологічні надбання людства рухають світ у майбутнє. Науково-технічний прогрес стає вірним союзником у справі збільшення промислової потужності США, але усього цього не було б без діяльності винахідників які активно допомагали в цьому процесі.

Отже, у період між 1865 та 1920 роками в США відбувалася концентрація населення, політичного впливу та економічної активності у великих містах. Урбанізація проходить на тлі індустріалізації, покращення умов праці та технологічного прориву американської промисловості. Перші дванадцять президентів США народилися у сільській місцевості, а між 1865 та 1912 роками президентами обирали представників міського бізнесу. У цей період «насиченої» індустріалізації спостерігається форсоване формування промислових, фінансових та інноваційних кластерів всією країною. В кінці ХІХ - на початку ХХ ст. відбулися якісно нові зміни в управлінні виробництвом, викликані ростом концентрації виробництва і централізації капіталу. Почали виникати акціонерні товариства, монополістичні об'єднання. Монополізація сприяла ефективнішому управлінню виробництвом, однак поступово монополії зосередили у своїх руках велику економічну владу. Уряд США був змушений приймати антимонопольні закони, втручатися в економічні процеси. Децентралізація та регуляція економічної влади створили гарні умови для створення кластерів більш сучасного типу і впровадженні кластерної моделі економіки.

3.2. Демографічна структура, урбанізація та сфера зайнятості

У кожного процесу є свій початок та передумови, що стали основними соціально-економічними причинами його функціонування. Говорячи про впровадження кластерного підходу для національної економіки, неможливо не звернути увагу на процеси індустріалізації, які безумовно не були миттєвою реакцією на певні обставини, але були довготривалим і ресурсно-залежним процесом. Така історія трапилась і в США, тут передумови формувалися так само як і в інших країнах, але ефективність та підхід до справи був унікальним. Адже США сформувалися як реакція на політику Англії в цьому регіоні, що в майбутньому сприяв конкуренції яка і спричинила формування умов для початку індустріалізації.

Умови вдалої індустріалізації та закладення основ кластерної системи характеризуються такими трьома факторами як: географія, демографія та законодавство. Щоб дізнатися, яке місце займав кожен з цих факторів, нам необхідно більш детально їх розглянути. Незалежно від особливостей які ми зустрічаємо у впливі індустріальної революції на побудову структури економічних кластерів у США, нам слід розглянути окремі аспекти, які вплинули на індустріалізацію в цілому. Для цього ми ознайомимось із загальною картиною демографічного, географічного, урбаністичного характеру в процесі закладення основ американських економічних кластерів.

Починаючи з такого фактору як географія хотілось би сказати, що географія виступає водночас як стримуючий та розвиваючий фактори, адже географія, це не лише території які належать тій чи іншій країні, це також корисні копалини, родючі землі та гідрологічні ресурси. Коли певна держава або регіон слабо забезпечений цими ресурсами включається процес стримування в передумовах до розвитку промислового виробництва, адже в такому випадку цій країні або регіону доведеться використовувати ресурси іноземного видобутку. Такий стан характерний для країн невеликих за своєю площею, наприклад Швейцарія, Ліхтенштейн, Сінгапур тощо. Що стосується США то її території, на момент отримання незалежності, складала приблизно

430 000 квадратних миль, або майже 700 000 квадратних кілометрів, що робило їх більше за будь яку країну яка знаходилась в Європі (без урахування колоній та інших територій) [76]. Місцева доступність багатьох ресурсів, таких як вугілля та мінеральні руди, в межах федерації, віщало швидкий та бурхливий розвиток промисловості. Багаті ресурси цих земель призвели до військових сутичок, так наприклад стався військовий конфлікт між молодого державою та все ще могутньою Англією, що завершилося поразкою для останньої.

Не аби який вплив на індустріалізацію в США відіграли річки, адже перейнявши досвід каналобудування від своїх попередніх володарів (Нідерланди та Англія) США нерідко використовували свої річки як маршрутні артерії для перевезення продукції. В хід йшли будь які річки, від відносно невеликих, наприклад Гудзон (приблизно 520 км), до річок-гігантів, які США отримали внаслідок експансії на захід, Міссурі (приблизно 3700 км) та Міссісіпі (приблизно 3500 км) яку було куплено з навколишніми територіями у Франції. Експлуатація річок була пов'язана не лише з транспортуванням, а ще і з іригацією великої кількості земель які годували населення країни. Станом на 1776 рік 90 % населення були фермерами, які утримували значні земельні мастки, які вони активно обробляли, земля біля річок була більш родючою тому це спонукало населення розбудовувати іригацію [87]. Але найбільший внесок річок в розвиток промисловості в США був у вигляді прядильних комбінатів які використовували джерелом енергії річкові потоки. Ці бавовняні комбінати відіграли значну роль у зростанні мануфактурного виробництва та зародженню заводної системи по всьому світу, адже тканини і пряжі з бавовни користались чималим попитом на світовому ринку.

Перші кроки США до індустріальної революцію були пов'язані із текстильним виробництвом та такою персоною як Семюель Слейтер. В США його називають «батьком американської промислової революції», а в Британії «зрадником», бо саме він привіз англійські технології виробництва в Новий Світ, та за підтримки американського бізнес-магната Мозеса Брауна, створив перші фабрики, наприклад Слатер Мілл [85]. США використовували усі свої

ресурси з неабиякою ефективністю, так вирощена на півдні країни бавовна доставлялася річковими маршрутами до центрів виробництва на північний-схід країни для подальшого перевезення виробленої тканини як по країні так і на експорт у зарубіжжя через морські порти. У 1800 році в США було 20 тис. веретен, в 1810 році – вже 87 тис., А в 1815 році – 130 тис. У 1814 році на одній з фабрик в Массачусетсі вперше з'явився механічний ткацький верстат, і процеси прядіння, ткацтва та обробки були об'єднані під одним дахом. У 30-х роках США за кількістю веретен і розмірами споживання бавовни поступалися лише Англії та Франції. У 40-х роках бавовняні вироби США успішно конкурували з англійськими на ринках Китаю і Латинської Америки, витіснили англійські вироби з ринку США [69]. Населення вже з легкістю могло прогодувати себе не лише за рахунок вирощеної продукції а також і за рахунок накопичених капіталів від активної торговельної діяльності. Таким чином ми бачимо, що ресурси які знаходились у воді та на землі використовувалися населенням США, в забезпеченні власних потреб, дуже ефективно, але які були справи з ресурсами які знаходились під землею?

Сьогодні США забезпечена ресурсами, але це стало можливе завдяки дослідницькій діяльності колоністів та численній кількості «золотих лихоманок». Після отримання незалежності США мали не так багато досліджених родовищ і навіть вагомий політичний діяч США Бенджамін Франклін у 1790 році докоряв про те що «Золото і срібло не є продуктом Північної Америки, через відсутність шахт» [95]. Але це не означає що США не мала своїх центрів добуток мінеральних ресурсів, їм тільки залишалось їх розробляти.

Розвиток чорної металургії в США, що почався у XIX ст. сприяв підвищенню попиту на кам'яне вугілля. Поклади антрациту в Пенсильванії розроблялися ще з 1777 р., але активний розвиток вугільної промисловості почався лише в 20-і роки XIX ст. у зв'язку з поширенням парових двигунів і будівництвом залізниць. У 1837 р. в країні видобуто більше 1 млн тон антрациту, а перед громадянською війною (1861 – 1865 рр.) рівень видобутку

сягав 10 млн тон щорічно. У 1821 р. поблизу селища Фредонія в штаті Нью-Йорк ударно-канатним способом була пробурена свердловина, з якої був отриманий газ, що використовувався для освітлення будинків.

У 40-х роках XIX ст. почалася розробка великих покладів мідної руди в районі озера Верхнє. Саме тут в 1844 р. було відкрите найбільше родовище якісних залізних руд, які створили базу для бурхливого розвитку металургії (в 1854 р. тут видобували більше 1,5 млн тон руди, а чавуноливарні заводи діяли у всіх східних штатах). Починаючи з 1870 р. видобуток залізної руди подвоювався кожні 15 років. Створюються дві потужні металургійні бази з центрами в Пенсильванії та Чикаго.

Золото до 1830 р. добувалося в США в дуже невеликих кількостях. У 1830 – 1848 роках в південних штатах його було отримано на 700 тис. доларів. Після відкриття багатих покладів у Каліфорнії (1848 р.) і початку «золотої лихоманки» річний показник видобутку перевищив 50 млн. доларів на рік. Видобуток срібла в широких масштабах почався з відкриттям в 1859 р. родовища Комсток у Неваді; у 1861 р. вартість видобутого металу становила 2 млн. доларів, а в 1865 р. – 11,2 млн [33].

Кінець 50-х років XIX ст. ознаменувався зародженням нафтової промисловості в США. В 1859 р. Едвіном Дрейком, що очолював першу у світі нафтову компанію «Seneca Oil of Connecticut» із свердловини пробуреної в Пенсильванії був отриманий перший нафтовий фонтан. Згодом почався справжній нафтовий бум. У 1860 р. нафта була виявлена в штатах Кентуккі і Огайо, у 1861 р. – в штаті Каліфорнія, в 1862 р. на Середньому Заході (штат Колорадо). Видобуток її швидко зростає: в 1859 р. – 270 тон (родовище Ойл-Крік), в 1875 р. – 1,6 млн тон, у 1900 р. в 15 штатах було отримано 8,6 млн тон. До кінця XIX ст. основними нафтодобувними районами були північні штати – Пенсильванія, Нью-Йорк і Огайо. Відкриття численних багатих родовищ в Каліфорнії (Коалінг-Іст, 1890 р.; Мідудей-Сансет, 1894 р.; Мак-Кітрік, 1896 р.; Керн-Рівер, 1899 р. та інших), разом з бурхливим розвитком міст на Тихоокеанському узбережжі привели до того, що до 1901 р. Каліфорнія по

видобутку нафти вийшла на 1-е місце в країні і втримувала його до 1913 р. Потім (до 1930 р.) на перші позиції по видобутку нафти вийде штат Оклахома [33].

У 1865 р. для експлуатації газових покладів в районі Фредонії була створена перша в США газова компанія. У ці роки в штатах Нью-Йорк і Пенсильванія був відкритий ряд газових покладів на глибинах до 150 метрів, а в 1870 р. побудований перший газопровід з дерев'яних труб діаметром 317 мм протяжністю 40 км від родовища Блумфілд до міста Рочестер в штаті Нью-Йорк. Перший газопровід із залізних труб на відстань 8,8 км був споруджений у 1872 р. від родовища Ньютон до міста Тайтесвілл в штаті Пенсильванія. До початку ХХ ст. газові родовища були відкриті в 17 штатах, але основний видобуток був зосереджений у Аппалачському регіоні. Велику частину газу отримували разом з нафтою, але не використовували.

Відкриття у другій половині ХІХ ст. великих покладів золота, срібла, міді, залізняку, нафти висунуло США в число найбільших гірничодобувних країн світу. Кількість видобутого вугілля починаючи з 40-х рр. ХІХ ст. потроювалося кожне десятиріччя і в 1886 р. досягла 102 млн. тон, а до 1913 р. зросла ще в 5 разів. Нові поклади золота були виявлені в штатах Айдахо і Монтана, в Південній Дакоті, в Неваді, на Алясці (де вибухнула серія нових «золотих лихоманок»). Після 1-ї світової війни золотодобувна галузь скорочується майже у всіх штатах, крім Південної Дакоти. Срібна промисловість пережила кризу перевиробництва в 70-і рр. ХІХ ст., однак в 1875 р. було видобуто срібла на 32 млн. доларів, в 1885 р. на 51,6 млн; максимальний рівень був досягнутий в 1892 р. – 82 млн.

У 1882 р. відкритий найбільший у світі мідний рудник в Анаконді (штат Монтана). Потужні підприємства діяли також в штатах Юта, Мічиган, Аризона. На початку ХХ ст. США добували понад 50 % мідної руди світу. У 1900 р. країна займала 2-е місце у світі (після Німеччини) з видобутку цинкової руди (112 тис. тон), в 20-і роки вийшла на 1-е місце. На початку ХХ ст. США вийшли

на 1-е місце у світі і по видобутку нафти. З 1930 р. першість в нафтовидобутку тримає штат Техас [33].

Таким чином, ми можемо побачити, що географічний фактор разом із великими запасами природних ресурсів усіх напрямів, був запорукою успіху США в плані розвитку промисловості. США, країна яка дивилась у майбутнє і розуміла про свій потенціал, це зумовило її експансійну політику в придбанні нових територій та освоєнню нових земель. Народ був забезпечений землею, але що ми можемо сказати про цей народ? Наступний не менш важливий фактор який сприяв розвитку США був демографічний фактор. Роздивимось його більш детально.

Початок заселення Америки європейцями був дуже складним і нерідко перші пілігрими вмирили на цих землях від хвороби і голоду. Так, наприклад більшість поселень в Північній Америці загинули до 1625 року. Труднощі з якими стикались перші поселенці виражались в необхідності у полюванні на місцеву худобу, адже вони не встигали зібрати врожай з обробленої землі тому вони сподівались на свої запаси привезені з Європи. Також ще однією проблемою були холодні зими, які винищували населення через брак теплих будівель, та вороже наставлених індіанців. Але незважаючи ні на що пілігрими продовжували поповнювати колонії людьми «додаток 4». Вихідці з британських островів та Нідерландів активно розбудовували Східне узбережжя сучасних США, почали з'являтися перші міста які виростили з колоніальних поселень. На першому етапі людям в прямому сенсі доводилось відбивати землі у місцевих племен та встановлювати своє панування. Поселення колоністів жили за рахунок поставок харчів та матеріалів з Європи до моменту коли вони не зможуть виробляти власну продукцію та жити незалежно від поставок. У перше сторіччя колонізації в цих краях з'являються майстри з Європи які починають будувати перші лісопилки, ковальські цехи та іншого роду майстерні.

Що стосується періоду після одержання США незалежності то хочеться привести дані з джерела: Посібник американської генеалогії Корі Л. Мейерлік і

Лоретто Денніс Шукс, де автори приводять данні за кількістю населення та його походження станом на 1790 рік. За цими даними населення становило приблизно 3 900 000 чоловік. Але вже тоді США почали активно заохочували нових мігрантів з Європи роздаючи їм землі. Але це тривало не довго. У перші роки життя США, імміграція в середньому становила лише близько 6000 чоловік на рік, у тому числі французьких біженців з Гаїті під час повстання проти рабства. Французька революція, починаючи з 1789 року, і Наполеонівські війни з 1792 по 1814 рік суворо обмежили імміграцію з Європи. Війна 1812 року (1812-1814) з Британією знову перешкоджала будь-якої значної імміграції. До 1808 р. конгрес заборонив ввезення рабів, тим самим уповільнив рух людей до Нового Світу з метою розробок плантацій на півдні країни [89].

Незважаючи на відносно малу міграцію з Європи в цей період, швидке розширення населених пунктів на Заході та купівля Луїзіани в 1803 році відкрило значні можливості для колонізації цих земель. Високий рівень народжуваності та наявність дешевої землі викликали швидке зростання населення. Середній вік населення становив менше 20 років, а в сім'ях було безліч дітей. У 1800 році населення зросло з 5,3 мільйонів чоловік, проживаючих на 865 тисяч квадратних миль землі до 9,6 мільйонів в 1820 році на 1 749 000 квадратних миль. До 1840 року населення в тих самих межах становило вже 17 069 000 чоловік [13, с. 8].

Після 1820 р. імміграція поступово зростала. Вперше федеральні записи, в тому числі пасажирські списки суден, зберігалися після імміграції. Загальна імміграція на 1820 рік склала 8 385, поступово до 1830 року вона зросла до 23 322, загалом 143 000 іммігрували протягом одного десятиліття. З 1831 по 1840 рр. імміграція значно зросла, до 599 000, через те що 207 000 ірландців, навіть до голоду 1845 – 49 років, почали емігрувати у великій кількості, оскільки Великобританія пом'якшила обмеження на проїзд. 152 тис. німців, 76 тис. англійців та 46 тис. французів складали найбільші національні групи іммігрантів у цьому десятилітті.

З 1841 по 1850 рр. кількість іммігрантів вибухнула до 1,713,000. Загалом було щонайменше 781 тис. ірландців, що за часів голоду 1845-1849 рр., бігли з своєї батьківщини, щоб уникнути бідності та смерті. Намагаючись схилити частину цього трафіку, британці намагалися перехилити його у бік Канади, британці запропонували знижки на 15 шилінгів для транзиту до Канади замість звичайних 5 фунтів (100 шилінгів). Тисячі бідних ірландців скористалися цією пропозицією та вирушили до Канади, а вже звідти вони пересувались через кордон до найближчих великих міст США – зазвичай Бостона чи Нью-Йорка.

Приблизно у цей час в Європі проходять масові неврожаї та невдалі революції які вразили серце Європи в 1848 р. За цей час приблизно 435 тис. німців, 267 тис. британців та 77 тис. французів мігрувало до Америки.

США у цей період були дуже привабливими для європейців через проповідання принципів рівності і свободи. США пропонували людям не тільки землі, а ще й робочі місця на підприємствах які розвивалися за рахунок нових технологій які були завезені тими ж мігрантами з Європи [95].

Індустріалізація, це не швидкий процес і щоб зрозуміти його вплив необхідно простежити зміни на протязі певного часу, щоб зробити висновки та оговорити позитивні і негативні аспекти. Індустріалізація, це динаміка яка характеризується певними економічними змінами. Краще за все відповіді на поставлені питання нам дасть така наука як статистика. Статистичні дані є досить корисними у питаннях таких процесів як: демографічне, економічне зростання або падіння, процеси урбанізації, процеси добування копалин або виробництво певного продукту, зміна складу суспільства тощо. Все це є динамікою у часі на яку ми і покладемо статистичні дані, аби порівняти їх по певним параметрам та зробити висновки.

Пропоную рухатися за перерахованим вище списком та почнемо ми з демографічних процесів. Раніше в тексті ми вже торкалися питань населення і приводили певні статистичні дані, але зараз ми розглянемо їх у порівнянні за певний проміжок часу та дамо більш поглиблену інформацію яка продемонструє нам динаміку змін.

Незважаючи на те, що дані показники виходять за межі хронології даної роботи, вони є корисними для розуміння та зіставлення як на загал. Ранні статистичні дані з населення земель Північної Америки були дуже відносні і неточні, також вони не враховували кількість індіанського населення, але певну інформацію ми маємо. Так наприклад деякі дослідники вказують, що на 1620 рік на території сучасного Сходу США мешкало приблизно 350 колоністів. В наступні роки населення активно зростало за рахунок все нових і нових колоністів з Європи (особливо з Англії та Нідерландів). Таким чином вже через 10 років, у 1630-му, населення становило вже близько 2 200 чоловік. До 1670-х років, чисельність населення досягла відмітки в 111 935 чоловік, найбільш населеною колонією стала Вірджинія, з населенням у 35 809 осіб. В нове, XVIII століття, Північно Американські колонії увійшли з населенням яке вже перевищувало минулий показник в 2,5 рази і становило 250,888 осіб. Через 50 років кількість населення перевалила за мільйон і на 1750-й рік становила 1 170 760 осіб, наприклад на той момент в Нідерландах проживало приблизно 1 916 000 осіб [22, с. 29; 27, с. 1168]. Перший перепис населення в незалежній країні пройшов 2 серпня 1790 року, де кількість населення складало вже майже 4 млн, або 3 929 214 осіб з яких 95% займались фермерством. Найбільшими містами на той момент були: Нью-Йорк (33,113), Філадельфія (28 522) та Бостон (18 320) [96].

З цього часу природний приріст, тобто перевага народжуваності, над смертністю, постійно сприяє зростанню населення. Інший фактор, імміграція, коливався від незначного до великого в різних точках історії нації. Тенденція в сільському господарстві щодо ранніх шлюбів та великої кількості дітей призвела до регулярного зростання населення протягом десятиліть, що тривало до 1830 р., при цьому внесок від імміграції був незначний «додаток б».

На XIX ст. припадає найбільший приріст у населенні за всю історію США, особливо під кінець сторіччя. Згідно із статистикою яку надає Бюро перепису Сполучених Штатів (United States Census Bureau) в середньому в XIX ст. кожні 10 років населення збільшувалося на 30%, і основним джерелом

його зростання були власне мігранти з Європи. Так якщо населення в 1800 році складало 5 236 631 чоловік то через 100 років, в 1900 р., його кількість становила вже 76 212 168 чоловік. Але змінювалася не тільки чисельність населення, а й сфери його зайнятості та місця проживання. Цей факт є найбільш важливішим у розумінні того як індустріалізація впливає на суспільство. Соціально-економічні зміни в США наступили саме в цей час і пов'язані вони з урбанізацією.

Урбанізація означає збільшення кількості людей, які живуть у містах. Це переважно призводить до фізичного зростання міських територій, будь то горизонтальний або вертикальний зріст. Процеси індустріалізації та урбанізації тісно пов'язані і зазвичай є невід'ємними частинами один одного [96]. Урбанізація є загальносвітовою тенденцією і якщо ми подивимось на сучасні країни із швидким зростанням економіки, наприклад Китай, то ми побачимо неймовірні тенденції урбанізації. Також урбанізація характеризує тип суспільства, зрозуміло що країна в якій більшість населення проживає в сільській місцевості не може називати себе індустріальною державою.

Станом на 2010 рік понад 80% населення США проживає в містах та передмістях, що тільки підтверджує статус США як розвинутої країни [40]. Але звісно це було не завжди і в історичному плані США пройшла через ряд суспільних трансформацій які привели до цього. На початку XIX ст. відсоток населення яке проживає у містах складав всього 7 %, але ця статистика почала активно змінюватися в період з 50-х по 70-і рр. XIX ст. коли маси сільського населення рушили в міста для праці на підприємствах. Ці процеси були зумовлені швидким розвитком промисловості в цей період, громадянською війною та подальшою реставрацією Півдня. Так на 1870 рік населення міст складало вже 1/4 частину всього населення країни. А вже через 50 років це число буде становити 1/2 частину всього населення США.

Також невід'ємною частиною цих процесів було зростання міст, бо саме міста були центрами промисловості в яких будувалися великі підприємства, також міста ставали центрами торгівлі та транспортування виготовлених

товарів. Найяскравішим прикладом такого міста є Нью-Йорк. Будучи містом яке розміщується на березі Атлантичного океану, воно дуже швидко стало основним торговельним і портовим осередком в регіоні. Його населення спочатку зростало за рахунок мігрантів які тільки що прибули до Нового світу і використовували Нью-Йорк як перевалочну базу, щоб в майбутньому виїхати в глиб країни та отримати свій клапчик землі. Але в XIX ст. все змінилося, і до Нью-Йорку потягнулися вже жителі США як до центру отримання роботидесь на підприємстві. У 1810 році населення Нью-Йорка складало 96,373 особи, що робило його найбільшим містом в США яким воно залишається і понині [7]. Населення продовжувало стрімко рости, після середини XIX ст. в місті починають діяти офіси великих підприємців та винахідників (Едісон, Зінгер, Рокфеллер та інші.), тепер міста стали осередком робочого класу, тут вже не було місця для господарського виробництва, а більшість населення була зайнята у промисловості або сфері послуг. У 80-х роках XIX ст. кількість населення складала понад мільйон осіб, а в майбутньому швидкість збільшення населення тільки зростала [7]. Останнє що хотілось би зазначити про Нью-Йорк, так це його масштаби та те наскільки потужним економічним центром він став на початку XX ст., коли в 1925 році він обігнав за кількістю населення Британську столицю, Лондон, який 100 років був найбільшим містом світу, коли Нью-Йорк навіть не був столицею, політичним центром країни. Таким чином на 1930 рік населення Нью-Йорка становило 6 930 446 чоловік, а з урахуванням передмість більш ніж 7 700 000 чоловік [7].

Звісно в США були й інші міста, які також мали доволі велику кількість населення та були в тій чи іншій сфері центрами торгівлі та промисловості свого регіону, але зазвичай більшість з них дублювали Нью-Йорк та також знаходились на березі Атлантичного океану. Для того щоб продемонструвати тенденції зростання населення я наведу приклад 3-х міст: Філадельфія, Бостон, Чикаго. На 1880 рік ці міста мали таку чисельність населення: Філадельфія – 847 170, Бостон – 362 839 і Чикаго – 503 185 відповідно [7]. В цих містах населення було в більшій своїй частині зайнято в промисловості пов'язаній з

виробництвом будівельних матеріалів та транспортних засобів (потягів). Через 50 років населення цих міст буде становити вже значно більшу кількість осіб: Філадельфія – 1 950 961, Бостон – 781 188 та Чикаго – 3 376 438 відповідно [7]. У цій статистиці насправді ми можемо побачити і негативні аспекти швидкої урбанізації, це в першу чергу нестача житла та велика густина населення в невеликих за площею містах. Але з іншого боку велика кількість людей отримала шанс заробляти гроші працюючи на підприємствах, якими вони могли розпоряджатися вільно.

Сфера зайнятості є також важливим стратегічним ресурсом у розумінні соціально-економічних змін будь якої країни, США не є виключенням. Історія сфери зайнятості в США активно пов'язана з мігрантами, які виступали у якості фундаменту будь якої сфери діяльності в кінці XIX ст. Аналіз даних перепису населення за 1880 рік, демонструє статистичні дані сфери зайнятості та відсоток іноземців, які були задіяні в виробництві та господарстві. Так, майже 800 000 мігрантів були зайняті в сільському господарстві, або 10 % усіх фермерів США того періоду. Американський соціолог Річмонд Мейо-Сміт (Richmond Mayo-Smith 1854 – 1901) посилаючись на статистику перепису населення в США, дійшов до висновку, що розробкою і видобутком корисних копалин США зобов'язані іммігрантам (наприклад, в гірничій промисловості більше половини населення були іноземці), втім як і будівництвом залізниць, які є життєво необхідними для освоєння такої великої країни, як США (на початку XX ст. більше 25 % зайнятих в сфері обслуговування залізниць були іммігрантами). Майже третина усіх зайнятих в 1880 році у обробній промисловості, складала іммігранти: на бавовняних фабриках їх число досягало 45 %, на вовняних – 39 %, на паперових – 33 %, на чавунних і сталеливарних заводах – 36 %, на шкіряних – 45 %, серед інженерів – 27 % тощо.

Така тенденція зберігалась до кінця XIX ст. і в перших десятиріччях XX ст. Так до початку Першої світової війни 1914 – 1918 рр. американці становили лише 1/4 продуктового населення країни, тоді як мігранти – 58 %, а з урахуванням їх дітей які народились в США – 75 %. Станом на 1920 рік, згідно

з даними Національної асоціації промисловців, опублікованої в журналі «American Industries», кількість іноземних робітників і основних галузях економіки США досягало: в металургійній промисловості – 59 %, текстильній – 63 %, нафтовій – 68 % і т. д. [56]. Також слід відзначити, що в цей період, кінець XIX ст. – початок XX ст., більшість населення яке працювало в сфері промислового виробництва, працювало на великі компанії, такі як Standard Oil та General Motors, що навіть при наявності антимонопольних законів не давало малим незалежним компаніям бути конкурентно спроможними на внутрішньому ринку США, але на світовому ринку США стають найбільшою економікою світу.

Період з 1890 по 1910 рр. був періодом швидких темпів економічного зростання який тримався на рівні вище 4% в рік, частково завдяки швидкому зростанню населення. Проте різке зростання трохи зупинилось і сягало близько 2,8 % з 1910 по 1929 рік. Технології, що стали широко поширені після 1910 року, такі як електрифікація, транспортування на внутрішньому транспорті та масове виробництво – це економія капіталу. Загальний обсяг нерухомого майна знизився після 1910 р. через падіння інвестицій у структури. Але в загально світовому плані США у цей період обігнали свого конкурента – Англію і вирвалась далеко вперед демонструючи стійкі темпи зростання економіки. Також у цей час США стають найбільшим виробником товарів в світі (див. Додаток Д).

Таким чином, почнемо з того, що загальною ознакою кластера є географічна концентрація організацій у сфері діяльності. Саме географічні є вирішальними для створення економічного кластеру. Географічні умови відіграли найважливішу роль, задавши характер створення та функціонування таких кластерів, наприклад, як Індустріальний пояс США (серед умов – близькість до родовищ залізної руди, металів, вуглю, наявність озер і річок, що вони будуть використані для транспортування матеріалів і ресурсів, людей і експорту тощо). У кластер включаються ті організації, які розташовуються у безпосередній близькості друг від друга. Так, фірми, що спеціалізуються у

сфері інформаційних технологій, розташовуються в Кремнієвій Долині (Каліфорнія, США). Приналежність одного кластеру передбачає близькість що входять у нього підприємств за видом діяльності. В іншому випадку поняття кластера повністю покривалося б поняттям високоурбанізованої території (місто, агломерація, субурбанізована територія тощо). Кластер натомість завжди тематично визначений. Поняття сфери діяльності, при цьому, не тотожне виду діяльності, а включає сукупність близьких видів діяльності (наприклад, енергетичний кластер в Пітсбурзі, який має цілий перелік ланцюгів виробництв схожої специфіки). Урбанізація як така грає велику роль, бо на створення і плідне функціонування економічного кластеру має йти велика кількість робітничої сили, яка проживає безпосередньо близько до кластеру, щоб забезпечувати безперервне виробництво матеріалів чи послуг.

ВИСНОВКИ

У кінцевому рахунку, відповідно до поставлених завдань, ми прийшли до наступних висновків, в яких викладено основні теоретичні та практичні результати дослідження.

По-перше, джерельна база, наукова розробка теми кластерної теорії у вітчизняній літературі малодосліджена та складає міцне підґрунтя для роботи. Передусім важливо відзначити переважно англomовну літературу, так як у вітчизняному науковому просторі тема кластерної теорії не є популярною, але й не є повністю забутою. В аналізі були представлені усі категорії джерел, які стосуються законодавчих актів, статистичних матеріалів, соціологічних досліджень та матеріалів періодичних видань.

По-друге, у своєму буквальному та найзагальнішому значенні кластер просто визначається як «група подібних речей або людей, розташованих або близьких один до одного». Економіст П. Кругман стверджував, що кластери розглядаються не як фіксовані потоки товарів і послуг, а як динамічні механізми, засновані на створенні знань, зростаючій віддачі та інноваціях у широкому сенсі. Відомий кластерний теоретик М. Портер описав кластери як географічні концентрації взаємопов'язаних компаній та установ у певній галузі, що охоплюють пов'язані галузі та інші об'єкти, важливі для конкуренції. Кластери також часто поширюються на канали та клієнтів, а також на виробників додаткових продуктів і на компанії в галузях, пов'язаних з навичками, технологіями чи спільними ресурсами. Нарешті, багато кластерів включають урядові та інші установи, такі як університети, установи, що встановлюють стандарти, аналітичні центри, постачальники професійної підготовки та торгові асоціації, які надають спеціалізоване навчання, освіту, інформацію, дослідження та технічну підтримку. Портер перевизначив концепцію кластера в новому аналізі в 2000 році, зосередившись на типах відносин між учасниками кластера «географічно близькою групою

взаємопов'язаних компаній та асоційованих установ у певній галузі, пов'язаних спільними рисами та взаємодоповнюваністю», а також визначення його кордонів, які можуть бути «від одного міста чи штату до країни чи навіть групи сусідніх країн».

По-третє, у визначення кластерів беруть участь три ключові аспекти. Перше – це географічне розташування. Кластери обумовлені близькістю і часто зосереджені на території більшої країни, а також в одному місті, а іноді навіть утворюються в групі сусідніх країн. Другий аспект – створення цінності. Компанії з різних галузей промисловості в кластерах, які здійснюють пов'язані між собою види діяльності, можуть створювати вартість товарів або послуг, які вони виробляють. Третій – зовнішні ефекти бізнесу. Кластери керуються різними типами зовнішніх ефектів, взаємовідносинами з постачальниками, використанням загальних факторів, таких як спеціалізовані ринки праці, державні установи або поширення знань. Хоча багато з цих позитивних зовнішніх ефектів виникають природним чином, їхню динаміку можна стимулювати за допомогою поєднання мереж, співпраці та конкуренції.

Кластери різняться за багатьма аспектами: типом продуктів і послуг, які вони виробляють, їх стадією розвитку та середовищем знань, яке їх оточує, і це лише деякі з них.

По-четверте, кластери можна класифікувати за типом продукції та/або послуг, які вони надають. Існують кластери в автомобілебудуванні, фінансових послугах, туризмі, кіно тощо. По-друге, кластери можна класифікувати за стадією розвитку, якої вони досягли. Загалом, існує чотири типи кластерів: Географічний кластер – географічна концентрація пов'язаних підприємств, постачальників та пов'язаних установ у певній галузі; Галузеві кластери – сукупність суміжних підприємств, що здійснюють спільну діяльність з одного комерційного сектору; Горизонтальні кластерні взаємозв'язки між підприємствами на рівні розподілу ресурсів; Вертикальний кластер – це кластер на основі ланцюга поставок. По-третє, кластери можна класифікувати за різними видами знань. Виділяють два типи кластерів: високотехнологічні

кластери – вони орієнтовані на високі технології та адаптуються до економіки знань; історичні кластери на основі ноу-хау – фірми в цих кластерах створюють традиційні види діяльності, які зберігають свою перевагу в ноу-хау протягом багатьох років або навіть століть.

По-п'яте, орієнтація на галузеву кластерну стратегію дасть велику кількість переваг місцевого економічного розвитку. Основні переваги, пов'язані з кластерами, згруповані в чотири області:

1. Кластеризація зміцнює економіку локалізації.
2. Концентрація галузі в певному місці може призвести до значної економії витрат для фірм у кластері. Така економія витрат розглядається як економія локалізації.
3. Кластеризація сприяє промисловій реорганізації.
4. Перехід в організації промисловості від великих фірм, що займаються масовим виробництвом, до малих фірм, орієнтованих на спеціалізоване виробництво, добре задокументований. Ця зміна в структурі промисловості пояснюється посиленням глобальної конкуренції та появою нових технологій виробництва.

По-шосте, варто зрештою відзначити, що індустріалізація, процес якої став вирішальним та фундаментальним для формування подальших кластерів національної економіки, мала інтенсивний та децентралізований характер. Кардинальні зміни відбулися в галузевій структурі промисловості – значно збільшилася частка важкої промисловості, яка розвивалася надзвичайно високими темпами. Вперше в історії США була досягнута перевага частки важкої промисловості над легкою та харчовою. Вже у 1900 р. питома вага галузей важкої промисловості перевищила половину загального об'єму промислової продукції. Такого рівня інші розвинуті країни досягли лише перед другою світовою війною. В кінці XIX – на початку XX ст. відбулися якісно нові зміни в управлінні виробництвом, викликані ростом концентрації виробництва і централізації капіталу. Все це призвело до створення гарних умов для розвитку нових форм інноваційної концентрованої промисловості.

По-сьоме, географічні умови відіграли найважливішу роль, задавши характер створення та функціонування таких кластерів, наприклад, як Індустріальний пояс США (серед умов – близькість до родовищ залізної руди, металів, вуглю, наявність озер і річок, що вони будуть використані для транспортування матеріалів і ресурсів, людей і експорту тощо). У кластер включаються ті організації, які розташовуються у безпосередній близькості друг від друга. Так, фірми, що спеціалізуються у сфері інформаційних технологій, розташовуються в Кремнієвій Долині (Каліфорнія, США). Приналежність одного кластеру передбачає близькість що входять у нього підприємств за видом діяльності. Важливим аспектом у формуванні кластерів стали демографічні умови місцевості та рівень урбанізованості агломерації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Опубліковані документи і матеріали

1. Clay H. The American system. 1993. 116 p. URL: <https://www.senate.gov/artandhistory/history/resources/pdf/AmericanSystem.pdf> (дата звернення: 13.02.2021).

2. Revenue Act of 1861. Акт Конгресу США. URL: <http://memory.loc.gov/cgibin/ampage?collId=llsl&fileName=012/llsl012.db&recNum=323> (дата звернення: 20.04.2021).

3. Revenue Act of 1862. Акт Конгресу США. URL: <http://memory.loc.gov/cgibin/ampage?collId=llsl&fileName=012/llsl012.db&recNum=505> (дата звернення: 20.04.2021).

4. Sixteenth Amendment to the United States Constitution. URL: <https://constitution.findlaw.com/amendment16/annotation01.html#2> (дата звернення: 21.04.2021).

5. The Constitution Annotated, Article I, Section 8. URL: <https://constitution.congress.gov/browse/article-1/section-8/> (дата звернення: 20.04.2021).

6. Trustees of Dartmouth Coll. v. Woodward, 17 U.S. 4 Wheat. 518 (1819). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/17/518/> (дата звернення: 20.03.2021).

2. Неопубліковані джерела

7. Перепис населення США. URL: <https://www.census.gov/> (дата звернення: 26.03.2021).

8. Проект кластерного картографування США. URL: <https://www.eda.gov/about/cluster-mapping/> (дата звернення: 03.04.2021).

9. Проект міністерства Національного бюро економічних досліджень США. URL: <https://www.nber.org/> (дата звернення: 18.03.2021).

10. Проекти та журнали Американської економічної асоціації. URL: <https://www.aeaweb.org/journals> (дата звернення: 17.03.2021).

3. Статистичні матеріали

11. Davis J. & H. An. Annual Index of U. S. Industrial Production, 1790-1915. *Oxford University Press*, 2004 P. 1177-1215 URL: <http://piketty.pse.ens.fr/files/Davis04.pdf> (дата звернення: 11.03.2021).

12. Dubester H. J. Catalog of United States census publications, 1790-1945. *Washington, U.S. Govt. Print. Off.*, 1950. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015081108055&view=1up&seq=7> (дата звернення: 13.03.2021).

13. Fishbein M. The Censuses of Manufactures 1810-1890. *National Archives and Records Service General Services Administration Washington*: 1973. URL: <https://www.census.gov/history/pdf/manufactures1810-1890.pdf> (дата звернення: 18.04.2021).

14. Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970. Bicentennial Edition: 1975 URL: https://www.census.gov/library/publications/1975/compendia/hist_stats_colonial-1970.html (дата звернення: 14.04.2021).

15. Historical Statistics of the United States: Millennial Edition. *Cambridge University Press*. URL: <https://bit.ly/3tZ3MvT> (дата звернення: 14.04.2021).

16. Statistical abstract of the United States prepared by the chief of the Bureau of Statistics, Treasury Department. *Washington: U.S. G.P.O.*, 1879. URL: <https://catalog.hathitrust.org/Record/000533311> (дата звернення: 14.04.2021).

17. The 1790 Census. URL: https://www.census.gov/history/www/through_the_decades/fast_facts/1790_fast_facts.html (дата звернення: 15.12.2020).

4. Періодичні видання

18. The American Economic Review [1911-1930]

19. The American Historical Review [1895-1930]

20. The Journal of American History [1914-1930]

21. The North American Review [1815-1930]

22. The Quarterly Journal of Economics [1886-1930]

5. Довідкові видання

23. Гірничий енциклопедичний словник: у 3 т. за ред. Білецького В. С. Донецьк: Східний видавничий дім, 2004. Т. 3. 752 с.
24. Индустриализация. Большая советская энциклопедия. Главн. ред. Прохоров А. М. Т. 30. Москва: «Советская энциклопедия», 1978. 954 с.
25. Промышленность. Большая советская энциклопедия. Главн. ред. Прохоров А. М. Т. 30. Москва: «Советская энциклопедия», 1978. 954 с.
26. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. Білодіда І. К. Київ: Наукова думка, 1980. Т. 7. 788 с.
27. Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1973. с. 28. URL: <http://sum.in.ua/s/industrializacija> (дата звернення: 01.05.2021).
28. Словник іншомовних слів. «Індустріалізація». URL: <http://slovopedia.org.ua/36/53382/240467.html> (дата звернення: 01.05.2021)
29. Словник іншомовних слів. «Кластер». URL: <http://slovopedia.org.ua/38/53407/383366.html> (дата звернення: 01.05.2021).
30. Словник іншомовних слів. «Промисловість». URL: <http://slovopedia.org.ua/38/53407/383366.html> (дата звернення: 01.05.2021).

6. Література

31. Волкова Н. Н., Сахно Т. В. Индустриальные кластеры США, 2007. URL: <https://bit.ly/3tu0EHN> (дата звернення: 04.02.2021).
32. Гайко Г. І., Білецький В. Development Of The Oil Industry In The Usa (Part I). *СХІД*. № 4 (156) липень-серпень 2018 р. С. 37–40. URL: <http://skhid.kubg.edu.ua/article/view/143493/141398> (дата звернення: 11.04.2021).
33. Гайко Г. І., Білецький В. С. Історія гірництва: Підручник. Київ-Алчевськ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», видавництво «ЛАДО» ДонДТУ, 2013. 542 с.
34. Джинчарадзе В. З. Экономическая история США. Учебное пособие. Москва, «Высшая школа», 1973. 159 с. URL: <http://maxima-library.org/mob/b/462639> (дата звернення: 05.02.2021).

35. Дібров О. Географія Української РСР / (посібник для географічних факультетів університетів і педагогічних інститутів). К., 1957. 119 с.
36. Електронний каталог Стенфордського університету. URL: <https://news.stanford.edu/pr/96/961216minerals.html> (дата завершення 28.05.2018).
37. Електронний каталог сайту Перепису США: URL: https://www.census.gov/history/www/through_the_decades/fast_facts/1790_fast_facts.html (дата завершення 28.05.2018).
38. Ковальченко И. Д., Тишков В. А. Аграрная эволюция России и США в XIX - начале XX века: Материалы сов.-амер. симпозиумов. Москва: Наука, 1991. 358 с.
39. Наквакина Е. В. Государственная политика США в эпоху индустриализации конца XIX в. (по материалам журнала «Североамериканское Обозрение»). Известия ВУЗов. Поволжский регион. Общественные науки. 2010. №2. С. 14-20. URL: <https://bit.ly/3o7uj9i> (дата звернення: 17.03.2021).
40. Наука и инновации: выбор приоритетов. Отв. ред. Н. И. Иванова. М., ИМЭМО РАН, 2012, 235 с.
41. Озеров И. Х. Америка идет на Европу. СПб. 1903. 93 с.
42. Озеров И. Х. Чему учит нас Америка? 2-е изд. Научно-популярная библиотека; № 7-8. 1908. 215 с. URL: <http://books.e-heritage.ru/book/10080612> (дата звернення: 13.02.2021).
43. Оніпко Т. А. Інноваційний кластер США як фактор зростання конкурентних переваг країни. *Молодий вчений*. № 7 (47). Липень, 2017 р. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/7/99.pdf> (дата звернення: 23.07.2021).
44. Паламарчук Л. С. Словник української мови. Українська мова: енциклопедія. К.: Укр. енцикл., 2004. 612 с.
45. Панкова Л. І. Економічна теорія та історія економічної думки. Розвиток теорії регіональних кластерів у фундаментальних напрямках економічної думки. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/48_1_2019/3.pdf (дата звернення: 28.09.2021).
46. Саломатин А. Ю. История государства и права, конец XVIII-XIX вв. Москва, 2006. 59 с.

47. Саломатин А. Ю. Монетаристская проблема в США в последней четверти XIX в. Вопросы истории. 2001. № 11, 12. С. 114-121.

48. Саломатин А. Ю. Рождение индустриальной экономики в США. URL: <https://america-xix.ru/library/salomatina-usa-industrial-economy/> (дата звернення: 30.12.2020).

49. Северо-Американские Соединенные Штаты. Энциклопедический словарь т-ва 2 «Бр. А. и И. Гранат и Ко.» под ред. проф. Железнова В. Я., проф. Ковалевского М. М. в 58 т. Т. 4, ч. 6. Москва : Т-во «Бр. А. и И. Гранат и К», 1938. С. 188. URL: <https://dlib.rsl.ru/viewer/01003996746#?page=119> (дата звернення: 13.02.2021).

50. Серія: 100 чоловік, які змінили хід історії. Джон Рокфеллер. Київ : Де Агостіні Паблішинг, 2009. 32 с.

51. Склярів Р. Як стати першою економікою світу: рецепт успіху від США. № 140, 2018. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/yak-staty-pershoju-ekonomikoju-svitu-recept-uspihu-vid-ssha> (дата звернення: 11.01.2021).

52. Спасів Н. Я., Хопчан В. М., Хопчан М. І. Кластер як імператив інвестиційної активності. *Ефективна економіка*. № 11, 2010. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=406>

53. Фурсенко А. А. Нефтяные войны (конец XIX - начало XX в.). Ленинград: Наука, 1985. 208 с.

54. Шнипко О. С. Економічна влада США: Історія та сучасність. *Інвестиції: практика та досвід*. № 15/2011. С. 22-26. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2011/8.pdf (дата звернення: 10.03.2021).

55. Albro, M. & Hill, J. J. The opening of the Northwest. Oxford University Press, 1976. 704 p. URL: <https://archive.org/details/jamesjhillope00albr> (дата звернення: 07.03.2021).

56. Vimba A. The History of the American Working Class. *International Publishers; 3rd edition*. January 1, 1936. 383 p. URL: <https://archive.org/details/historyamericanworkingclassab/page/n3/mode/2up> (дата звернення: 22.02.2021).

57. Bogart E. L. An economic history of the United States. New York, Longmans, Green, 1922. 593 p. URL: <https://archive.org/details/economichistoryo00bogauoft/page/x/mode/2up> (дата звернення: 11.01.2021).

58. Bogart E. L. Trial bibliography and outline of lectures on the financial history of the United States. Greenwood Press; Facsimile of 1901 edition. January 1, 1969. 60 p. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015065678040&view=1up&seq=1> (дата звернення: 12.01.2021).

59. Carnegie A. Encyclopædia Britannica 11-е видання. Кембридж: Cambridge University Press, 1911.

60. Carosso V. P. The Morgans Private International Bankers, 1854–1913. Кембридж: Harvard University Press, 1987. 920 с.

61. Chair P. M. of the UC Comparative Immigration and Integration Program / PHILIP MARTIN. *Trends in Migration to the U.S.* [1875 Connecticut Avenue, NW Suite 520 Washington, DC 20009]. URL: <https://www.prb.org/us-migration-trends/> (дата завершення 19 травня 2014 р).

62. Chernow R. Titan: The Life of John D. Rockefeller, Sr. Random House. 1998.

63. Coffey E. G. John D. Rockefeller, empire builder, 1989. 34 p.

64. Dunbar C. F. Laws of the United States relating to currency, finance, and banking from 1789 to 1896. Boston. Ginn and company, 1897. 334 p.

65. Duranton G. & Kerr W. R. The Logic of Agglomeration. Oxford Handbook of Economic Geography, 2015. 22 p. URL: https://www.hbs.edu/ris/Publication%20Files/16-037_eb512e96-28d6-4c02-a7a9-39b52db95b00.pdf (дата звернення: 09.04.2021).

66. Field A. J. Technical change and US economic growth: the interwar period and the 1990s. Cambridge University Press, 2006. P. 89 - 117.

67. Field A. J. The Interwar Period and the 1990s. *Cambridge University Press*, 2006. 108 p. URL: <https://bit.ly/3hgrOQ4> (дата звернення: 05.05.2021).

68. Hacker L. M. The United States: a graphic history. New York, Modern age books, inc., 1937. 258 p. URL: <https://archive.org/details/unitedstatesgrap00hackrich/page/n5/mode/2up> (дата звернення: 06.01.2021).

69. Historic.Ru: Всемирная история. URL: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000036/st231.shtml> (дата завершення 28.05.2018).

70. Hounshell D. From the American System to Mass Production, 1800-1932: The Development of Manufacturing Technology in the United States. JHU Press, 1985. 411 p.

71. Jones G. G. «The oil-fuel market in Britain 1900–14: A lost cause revisited» Business History 20#2 (1978): 131–152.

72. Kiely R. Industrialization and development: a comparative analysis. London: UCL Press, 1998. 196 p.

73. Lind M. Land of Promise: An Economic History of the United States. HarperCollins, Apr 9, 2013. 586 p.

74. Livesay H. C. Andrew Carnegie and the rise of big business. Boston: Little, Brownm, 1975. 644 p.

75. Livingston J. The Social Analysis of Economic History and Theory: Conjectures on Late Nineteenth-Century American Development. Oxford University Press, 1987. P. 69-95 URL: <https://www.jstor.org/stable/1862783?seq=1> (дата звернення: 02.02.2021).

76. McCarthy J. F. Coauthor Man the Citizen. Territorial Expansion of the United States. Scholastic library publishing. URL: http://www.factsfornow.scholastic.com/article?product_id=nbk&type=0ta&uid=10667882&id=a2028980-h (дата звернення 28.05.2018 p.).

77. McMillin B. Issues of the Presidential Campaign. The North American Review, 1892. 264 p.

78. Підберезних І. Є., Комісаров І. Індустріальна історія США (1800-1930 рр.). *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. Спільний

українсько-румунський науковий журнал. Серія «Історичні науки» || *Current issues of Social studies and History of Medicine*. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. Series “Historical science”/ Редколегія: А. Мойсей, Ш. Пуріч. Чернівці–Сучава: БДМУ. 2021. № 2 (30). С. 24-27.

79. National Research Council. Growing Innovation Clusters for American Prosperity: Summary of a Symposium. Washington, DC: The National Academies Press, 2011. 170 p. URL: <https://www.nap.edu/read/12926/chapter/1> (дата звернення: 06.01.2021).

80. Parker L. K. Andrew. Carnegie and the Steel Industry. Нью-Йорк: The Rosen Publishing Group, 2003. 24 с.

81. Pavlysh E. V. & Poklonskyu S. K. Кластери та кластерна політика в Україні (Clusters and cluster policy in Ukraine.). *Економічний вісник Донбасу*. № 4 (34), 2013. С. 112 - 116. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/123395/21-Pavlysh.pdf?sequence=1> (дата звернення: 17.03.2021).

82. Porter M. E. Clusters and the New Economics of Competition. URL: <https://hbr.org/1998/11/clusters-and-the-new-economics-of-competition> (дата звернення: 27.11.2021).

83. Porter M. E. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. Free Press, 1980. 433 p.

84. Rosenberg N. Inside the Black Box: Technology and Economics. Кембридж, Нью-Йорк: Cambridge University Press, 1980. 90 p.

85. Samuel Slater - hero or traitor: the story of an American millionaire's youth and apprenticeship in England / [G. Everett; S. Hitchcock; J. Middleton; R. Timms; Slater Study Group, Milford]; Maypole Promotions (Firm). 2006. 79 p.

86. Seavoy R. E. An Economic History of the United States: From 1607 to the Present. Routledge, 2006. 368 p.

87. Smith D. S. Urban History Review. Malthusian-Frontier Interpretation of United States Demographic History Before 1815.

88. Stover J. F. *American Railroads (The Chicago History of American Civilization)*. University Of Chicago Press, 1997. 324 p.

89. Szucs L. D. *The source: a guidebook to American genealogy*. Ancestry, 2006. 965 p.

90. Taussig F. W. *Protection to young industries as applied in the United States. A study in economic history*. *New York, G.P. Putnam's Sons*, 1886. 70 p. URL: <https://archive.org/details/protectiontoyoun00taus/page/48/mode/2up> (дата звернення: 22.04.2021).

91. Taussig F. W. *The history of the present tariff, 1860-1883*. *New York & London, G. P. Putnam's sons*, 1885. 133 p. URL: <https://archive.org/details/historypresentt00tausgoog> (дата звернення: 11.04.2021).

92. Taylor G. R. *The United States: a graphic history* New York, Modern age books, inc., 1937. 258 p.

93. Taylor G. R. *The Transportation Revolution 1815-1860 (Economic History of the United States, Volume IV)*. Harper & Row; Volume IV edition (January 1, 1951) 520 p.

94. Thernstrom S. & Sennett R. *Nineteenth-century Cities: Essays in the New Urban History*. 1970.

95. *United States Summary: 2010 Population and Housing Unit Counts / Електронний каталог сайту Перепису США*: URL: <https://www.census.gov/prod/cen2010/cph-2-1.pdf> (дата звернення 28.05.2018).

96. *Urbanization in 2013*: URL: <http://demographicpartitions.org/urbanization-2013/> (дата звернення 28.05.2018).

97. Weissenbacher M. *Sources of Power How Energy Forges Human History*. Санта-Барбара: ABC-CLIO, 2009. 890 с.

98. Wright C. W. *Economic History of the United States*. McGraw-Hill book Company Incorporated, 1941. 1158 p. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015001899239&view=1up&seq=22>. (дата звернення 28.05.2018).

Дисертації, автореферати

99. Савельева А. В. Социально-экономические приоритеты государственной власти США во второй половине XIX века дис. ... канд. ист. наук: ВАК РФ 07.00.03 Москва, 2009. 258 с.

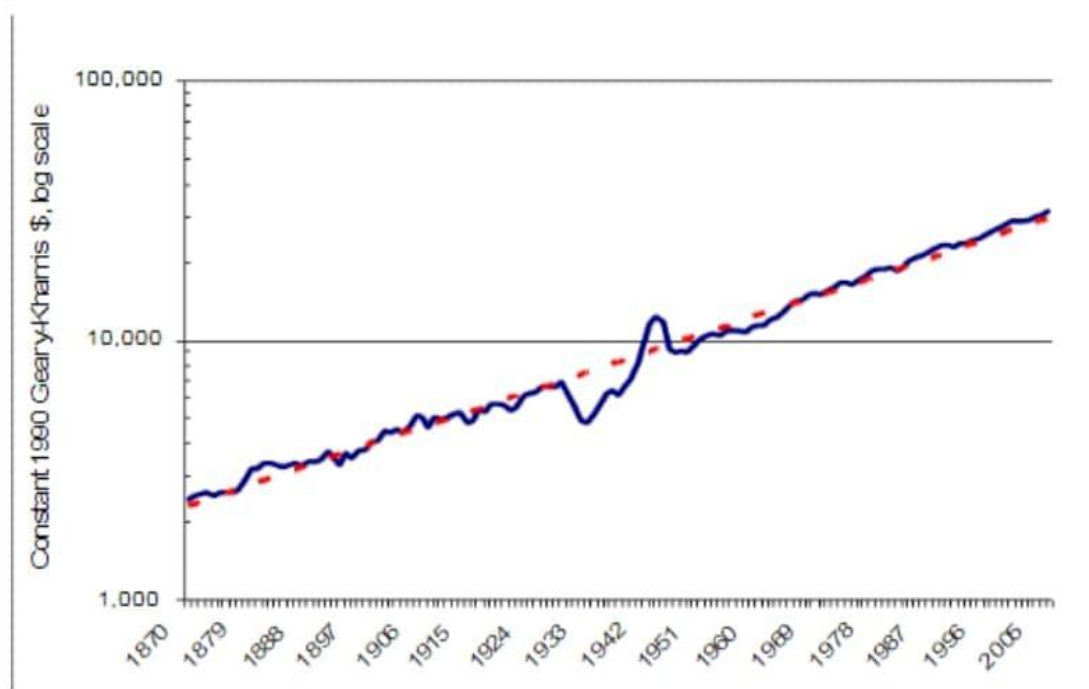
100. Саломатин А. Ю. Формирование индустриального общества в США, последняя треть XIX века. дис. ... канд. ист. наук: ВАК РФ 00.00.00, Пенза. 1997. 468 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/formirovanie-industrialnogo-obshchestva-v-ssha-poslednyaya-tret-xix-veka> (дата звернения: 11.04.2021).

ДОДАТКИ

Додаток А

ВВП на душу населення в США р 1870 - 2006 рр.*

Figure 1. Real US GDP per capita, 1870-2006

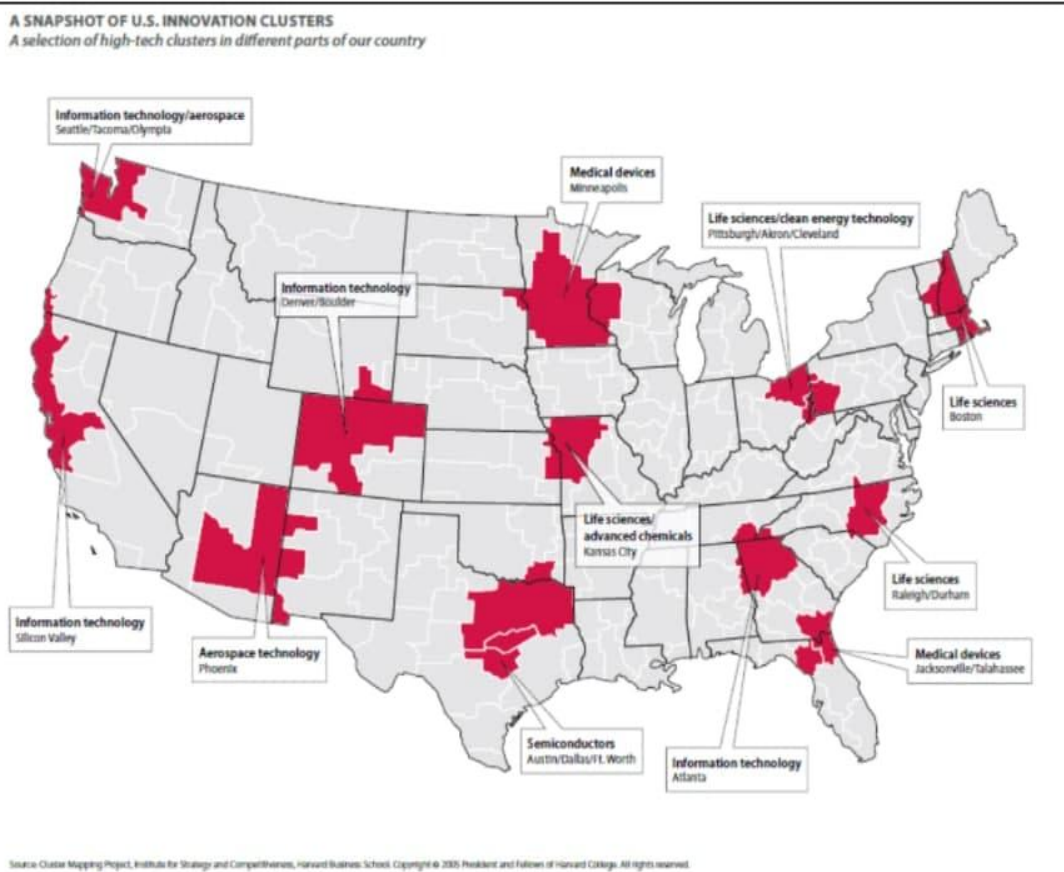

Source: Maddison, A.

* Homi Kharas The Emerging Middle Class in Developing Countries, 2010. 18 p.

Додаток Б

Інноваційні кластери США*

*U.S. Cluster Mapping Project 2005 <https://clustermapping.us/>

Додаток В

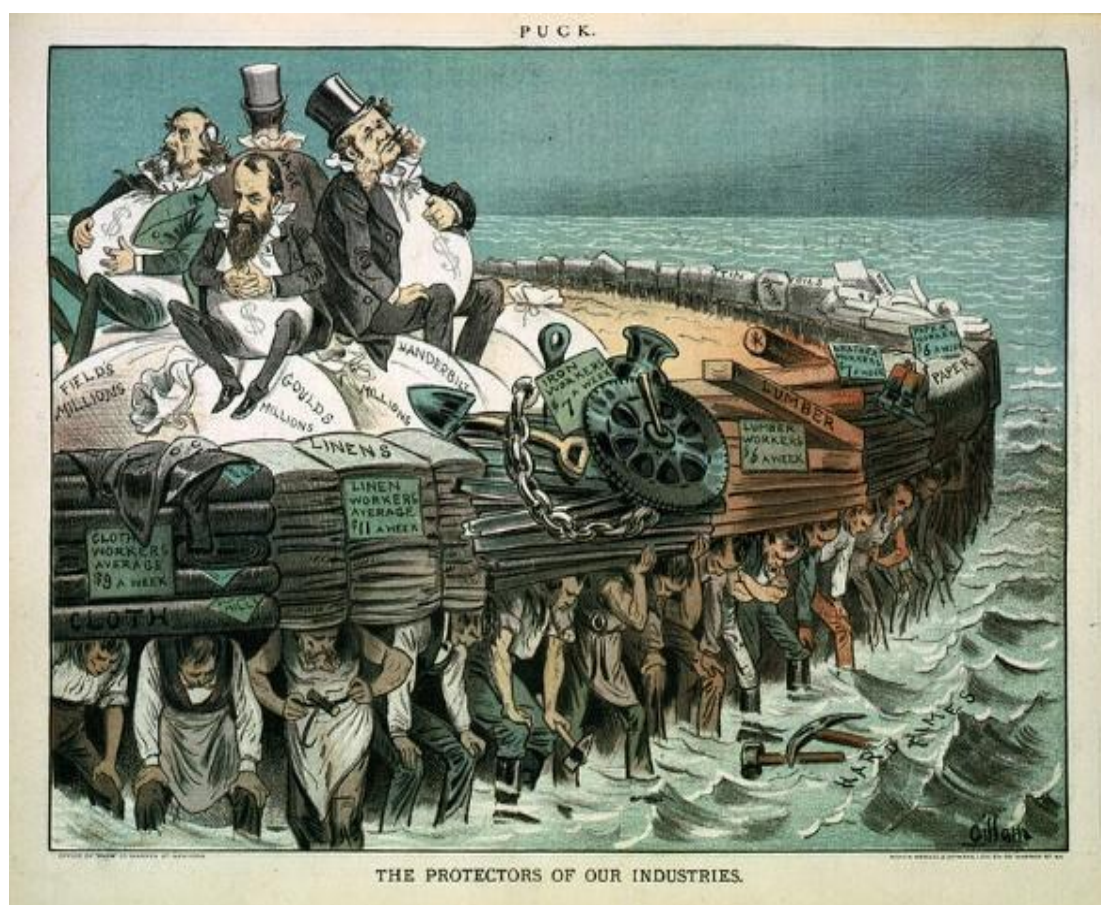
Великий сталевий страйк 1919 року*

Великий натовп робітників за межами американської металургійної корпорації в Гері, штат Індіана, у 1919 р. під час загальнонаціонального страйку робітників сталелетійної промисловості. Страйк тривав протягом 1919 -1920 рр. та охопив 300 тисяч працівників.

*Chicago Sun-Times/Chicago Daily News collection/Chicago History Museum/Getty Images

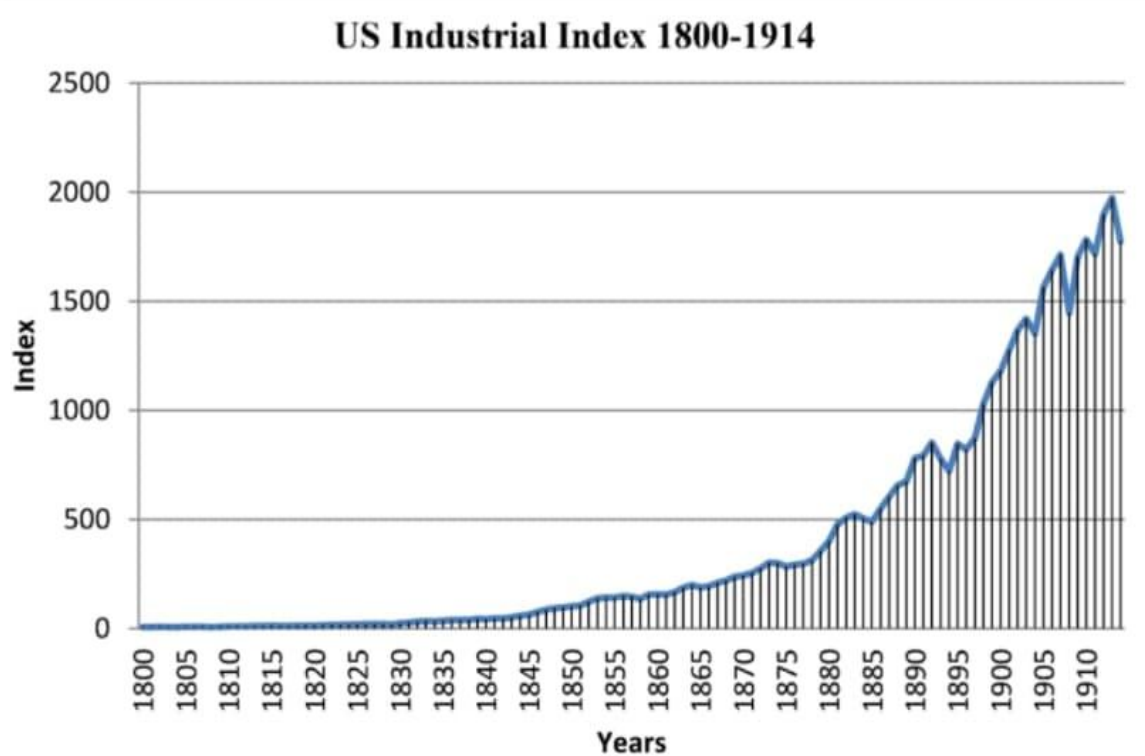
Сатиричне зображення «Баронів-розбійників»*

* Puck (magazine); Mayer Merkel & Ottmann lith., N.Y.; Published by Keppler & Schwarzmann 1883

Додаток Д

Індекс промислового виробництва США в 1800 - 1914 рр.*

* Davis, J. H. 2004. «An Annual Index of U.S. Industrial Production, 1790–1915», Quarterly Journal of Economics 119.4: 1177–1215.